

RECENZII

Lucian Blaga, *Discobolul*, ediție anastatică (îngrijitor de ediție și postfață, E. Nistor), Târgu-Mureș, Edit. Ardealul, 2009, 132 p.

Un gânditor care se exprimă în variate domenii ale creației oferă cititorilor săi privilegiul de a lăsa multiple căi de acces spre misterul personalității sale. Așa se întâmplă și cu Blaga, fiindcă între operele sale poetice, filosofice, dramaturgice și aforistice există numeroase și secrete căi de comunicare, cunoașterea și înțelegerea unora fiind amplificate de descifrarea celorlalte, și reciproc. De pildă, este cazul aforismelor sale, care luminează fericit unele dintre esențialele sale idei filosofice, ajutându-ne să știm mai bine ce avem dreptul să spunem și ce avem datoria să *nu* spunem despre acestea din urmă, pentru a evita situația destul de penibilă în care se vorbește și se scrie inflaționar despre opera blagiană, însă cu un discutabil câștig real. Pentru incursiunea de față în universul aforistic blagian, utilizăm ediția anastatică *Discobolul*, apărută în acest an la Editura Ardealul din Târgu-Mureș, coordonată de dl. Eugeniu Nistor¹, a cărui remarcă de ordin general o amintim în continuare: „Ca și filosofia sistemică, fragmentarismul aforisticii bliagene este proiectat din perspectiva ansamblului general al existenței, având atât claritate și profunzime, cât și consistență ideatică și anvergură metafizică. Avem, așadar, nu doar o reprezentare a întregului în miniatural, ci și o reflectare a elementului de detaliu în oglinda întregului.”²

O reflecție cu larg ecou despre specificul filosofiei se înfățișează cititorului chiar de la prima pagină, prin intermediul aforismului *A filosofa*: „A filosofa înseamnă a încerca să răspunzi cu mijloace super-mature la întrebări pe care și le pun copiii.” Dacă cineva ar fi, însă, tentat să creadă că acest gen de mijloace „super-mature” au și în filosofie eficacitatea din științe, un alt aforism îl va pune în gardă: „*Criterii naive*. Cei ce se lasă decepționați de împrejurarea, desigur foarte reală și vădită, că filosofia nu oferă răspunsuri cu garanții eterne diverselor probleme, sunt încă niște *naivi* ai filosofiei.”³ Altfel spus, celor înclinați să vadă în filosofie un soi de știință care oferă certitudini absolute – categorie umană recunoscutibilă, altminteri, și astăzi, mai ales a celor care nu au fost inițiați cum se cuvine în iubirea de înțelepciune –, li se dă cea mai fermă replică: filosofia nu este știință, ci *altceva*, are un fel al său propriu de a fi, care trebuie cunoscut și respectat, dacă cineva nu ține cu tot dinadinsul să rămână (în sensul anterior precizat) un etern naiv. Și, pentru a fi mai explicit, Blaga plasează ceva mai încolo un aforism prin care trasează o demarcație între filosofie și știință, apelând la chestiunea *problemei*: „*Cum grano salis*. În filosofie soluționarea unei probleme nu se încearcă de dragul soluției și deci a anulării problemei, ci mai curând pentru a adânci și a lărgi problema însăși. Filosofia este oarecum un domeniu de «îngrășare» a problemelor ca atare.”⁴ Dacă știința, rezolvând probleme, pune accentul pe *soluții*, filosofia, încercând soluții, pune accentul pe *probleme*, permanentizând o „anomalie” (cum ar spune Th. Kuhn), care îi este însăși esența modului ei de a fi.

¹ Vezi L. Blaga, *Discobolul*, ediție anastatică (îngrijitor de ediție și postfață, E. Nistor), Edit. Ardealul, Târgu-Mureș, 2009, 132 p.

² Vezi E. Nistor, *Postfață*, la L. Blaga, *op.cit.*, p. 132.

³ *Ibidem*, p. 12.

⁴ *Ibidem*, p. 95.

Că Blaga nu înțelegea filosofia ca o rostire apăsătoare și foarte sigură de sine, asemenea discursului științific, ci mai mult ca o „arătare” sau „indicare” a sferelor realității în ansamblul său –, ceea ce i-a făcut pe unii interpreți să încerce a trasa paralele între Blaga și Wittgenstein –, reiese limpede din alte aforisme, revelatoare nu numai pentru specificul filosofiei în general, ci mai ales față de acela al filosofiei (mai corect spus, al metafizicii) pe care gânditorul român o crease. Fiindcă, afirmă el, referindu-se la *Aluzivul în filosofie*, „Orice metafizică, oricât de complexă, de articulată și de diferențiată în sine, nu face, în calitatea ei de alcătuire, decât *aluzii* la «ceva». Și așa și trebuie să înțelegem orice metafizică. În general filosofia, chiar și atunci când are alte aspirații și intenții, vorbește numai *aluziv*.”⁵ De aceea, cu ironia pe care o va fi avut-o odinioară Marx, spunând despre sine că nu este marxist, ulterior experienței neplăcute în urma constatărilor despre ce i-au făcut alții din concepția proprie, Blaga susținea că își este sieși „cel mai liber adept”: „Teoriilor mele metafizice nu le-am atribuit niciodată alt caracter decât acela de încercări, perspective, anticipații, viziuni mitice, în niciun caz caracter de dogme. Am ambiția de a fi cel mai liber dintre adepții acestor teorii.”⁶

Cât despre caracterizarea succintă a concepției sale, Blaga optează pentru o formulă care poate stârni nedumeriri și confuzii: „Filosofia mea este un fel de pozitivism al misterelor”⁷, cel puțin astăzi când viziunea filosofului din Lancrăm este analizată, caracterizată și numită în fel și chip, inclusiv catalogată de un exeget de peste ocean ca... pragmatism american! Este vorba, însă, tot de un aforism, unde lucrurile nu sunt ceea ce par a fi; tentația cuiva de oprire la termenul „pozitivism” – cu pierderi masive pentru înțelegerea specificului filosofiei lui Blaga – fiind contracarată de continuarea ideii: „Așa cum filosofia lui Mach este un pozitivism al senzațiilor, și cum filosofia lui Husserl este un pozitivism al esențelor. Inițial, diferența dintre aceste pozitivismse se reduce la simple deplasări de accent, dar la ce avalanșe de divergențe se ajunge prin consecințe!”⁸ De fapt, nici „simplele deplasări de accent” nu sunt atât de... simple, dacă avem în vedere premisele și contextele în care Mach și Husserl și-au elaborat concepțiile; dar dacă l-am lua în considerare chiar pe „părintele” pozitivismului, A. Comte?

Dincolo de subaprecierea oarecum artificială pe care gânditorul român o face propriei sale creații filosofice –, tocmai în scopul contrastului, credem, pentru a scoate în evidență și ceea ce este mai elaborat și mai important decât o simplă „anticipație” sau „viziune” –, se cere specificat sensul cuvântului „dogmă”, aici fiind vorba de unul peiorativ, de uz comun, al viziunii închistate, în sine, diferit de acela propriu metafizicii trilogiale (și anume, de formulare intelectuală care transcende înțelegerea logică, intenționând prinderea într-o expresie antinomică a iraționalului). Mai mult chiar, Blaga generalizează valabilitatea atitudinii deschise, relaxate, pentru orice concepție sau doctrină filosofică, susceptibilă, în principiu, de o adeziune formală puternică: „O doctrină filosofică este o lungă și stăruitoare invitație, făcută celor ce o frecventează, de a depune un jurământ pe formulele ei. Ea vrea să «lege». Cu adevărat reconfortantă nu este însă decât o doctrină, în care găsești și formule care te dezleagă de un atare jurământ aproape consimțit.”⁹ Delimitarea de constrângerile sufocante ale filosofiei doctrinare, cu accente de închistare necritică, pare să fi fost o preocupare a gânditorului ardelean mai puțin remarcată de interpreți și comentatori, reflectată și în aforismul intitulat sugestiv, *Distanță față de sine însuși*: „Gânditorii care nu păstrează oarecare distanță chiar și față de propriile lor idei, îmi fac impresia unor capete stăpânite mai curând de idei fixe, decât a unor capete cu idei.”¹⁰ Mai grav, deci, decât să nu ai idei e să ai idei fixe – adversarele dintotdeauna ale unei gândiri filosofice productive.

Cu aceeași precauție cu care cineva își formulează și articulează ideile concepției căreia îi este autor, se cuvine să se apropie acela de ideile altui sau altor filosof (i). Este adevărat că Blaga se referă în mod expres la poezie și literatură, dar putem cu ușurință ghici similitudinea sa atitudinală și în ce

⁵ *Ibidem*, p. 33.

⁶ *Ibidem*, p. 53.

⁷ *Ibidem*, p. 87.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*, p. 21.

¹⁰ *Ibidem*, p. 40.

privește cugetarea filosofică, date fiind numeroasele paralele și puncte de contact pe care le găsește între literatură și filosofie –, grăitoare din acest punct de vedere fiind chiar opera sa. Dacă sfântul, spune el, socotește poezia și literatura ca fiind un păcat prin însăși natura lor, atunci „De această sfântă simplitate se fac vinovați toți cei ce aplică unui obiect criterii de apreciere care desființează, chiar în principiu, obiectul.”¹¹ Nu e deloc greu să recunoaștem aici o aluzie transparentă la numeroasele critici adresate în perioada interbelică metafizicii blagiene, unele duse dincolo de limitele firești, mergând pe alocuri până la desființarea operei și denigrarea autorului; ideea este că ele, de fapt, scapă din vedere obiectul propriu-zis, construindu-și în locul său un *altul*, convenabil confecționat. Odată „desființat” obiectul, prin această „suspendare” critica își poate atribui o profesiune de credință, mergând până la gloria menită oricărei erori suficient de persistente. Pe de o parte, nu oricine este, însă, „sfânt”, aflat dincolo de orice bănuială, pentru a avea dreptul să judece la modul radical; pe de altă parte, chiar dacă așa ar sta lucrurile, lumea profană, situată dincoace de perfecțiune, pare să aibă mai multe nuanțe și secrete decât s-ar părea la prima vedere.

Pe pagina următoare, se spune și cum anume ar trebui să procedeze critica (în orice domeniu), pentru a-și respecta condiția: „Efortul esențial al criticii tinde, după uitarea de-un moment a operei studiate [subl.ns., I.I.], să refacă această operă pe-un alt plan, adică *exclusiv în termeni de conștiință* [subl.ns., I.I.].”¹² Mai întâi, așadar, critica nu e cazul să se grăbească cu judecata, până când nu a înțeles opera așa cum se cuvine și, mai ales, nu a „uitat-o” (după cum individul trebuie să uite pentru a-și reaminti apoi ceva, cu condiția de să fi înțeles bine problema respectivă); apoi, misiunea ei este aceea a unei *hermeneutici reconstructive*, prin care „geometria operei” se exprimă în termenii „algebrei lucidității”. Iar aceasta nu poate reuși decât în ideea *comprehensiunii* obiectului (operei), nicidecum a „suprimării” acestuia.

Dacă s-ar mai pune sub semnul întrebării în ce măsură Blaga identifica filosofia veritabilă cu *metafizica*, iar propria sa construcție sistematică cu *metafizica în genere*, ne stau la dispoziție reflecții ca aceea din aforismul *Tragică șansă*, care vine la întâlnire cu alte cunoscute considerații din opusurile filosofice trilogiale, în sensul că tendința spre revelarea mistelor constituie suprema încercare a ființei umane de pătrundere în *realitatea ca atare*: „Există pentru ființa omenească o singură șansă de a lua contact cu realitatea însăși: nu prin simțuri, nu prin idei, nu prin ipoteze, nu prin teorie, ci prin punere de «probleme», adică prin deschidere de mistere ca atare. Iată de ce acest punct ni se pare destinat să devină un *punctum saliens* al unei întregi filosofii.”¹³ Într-o primă accepție, se înțelege că este vorba doar de filosofia pe care ne-o propune Blaga; într-un sens mai larg însă, avem de-a face cu un criteriu sau canon pentru orice filosofie sau metafizică. Nu al unei filosofii *oarecare*, ci al *oricărei* filosofii demne de numele sau conceptul său (cum ar fi spus Hegel), așa cum îl vedea Blaga.

Lămuritoare sunt și aforismele în care gânditorul român, pe măsura anvergurii sale creative, surprinde relațiile dintre știință, poezie și filosofie; de pildă, aforismul *Autori și lumi*: „Toți oamenii de știință, împreună, sunt autorii unei *singure* lumi. Fiecare filosof, care-și merită acest nume, este autorul unei *lumi singulare*, a sa. Poetul este autorul *unor lumi*, la plural, căci fiecare poem poate fi o lume pentru sine.”¹⁴ Blaga și-a conștientizat vocația demiurgică, pe care o transformă în exigență-etalon pentru oricine va dori să parcurgă drumul spinos al reflecției filosofice. Fiindcă ambiția nutrită de el este una a *sistemului metafizic*, acesta va deveni normă și etalon de apreciere maximală a creației. Se poate spune că, prin felul în care a înțeles și teoretizat *conștiința filosofică*, el propune o *metafilosofie* cu deschidere amplă spre culmile *metafizicii*. Rostul filosofiei se identifică cu funcția ei creatoare de metafizică, întrucât metafizicianul este autorul unei lumi. Aici, Blaga a indicat fără echivoc menirea primordială a filosofiei: „În creația metafizică noi vedem așadar însăși încoronarea gândirii filosofice [...] Metafizicianul este autorul unei lumi. Un filosof care nu ține să devină autorul

¹¹ *Ibidem*, p. 14.

¹² *Ibidem*, p. 15.

¹³ *Ibidem*, p. 45.

¹⁴ *Ibidem*, p. 57.

unei lumi își suspendă vocația; el poate fi orice, chiar un genial gânditor câteodată, dar rămâne un adept al neîmplinirii. Lumea unui metafizician este în primul rând o lume a sa [...]”¹⁵ Chiar dacă „lumile” care rezultă, fiind, fiecare dintre ele, expresia unei epoci culturale, a spiritului unei comunități, a individualității spirituale irepetabile a filosofului-creator, sunt supuse caducității momentului istoric la care au fost elaborate, aceasta nu le știrbește cu nimic valoarea. Cunoașterea lor nu interzice, ci dimpotrivă, îmbie la apariția altora noi, dintr-o nesecată dorință umană a pătrunderii misterelor existenței. Într-un mod mai particular, privind relația complementară dintre metafizică și poezie, Blaga scria că „Metafizica intenționează să fie o revelație și izbutește să fie doar o creație. Poezia aspiră să fie creație și reușește într-un fel să fie o revelație. Suprema calitate a metafizicii consistă însă tocmai în aceea că ea reușește mai puțin decât intenționează, iar suprema calitate a poeziei consistă în aceea că ea izbutește să fie ceva mai mult decât intenționează.”¹⁶

Că Blaga știa nu doar să fie serios, ci să și glumească (nu fără o nuanță de ironie), se vede limpede dintr-un alt aforism, în care disociază unele discipline sau domenii filosofice după criterii cât se poate de neașteptate. Aceasta se vrea a fi o replică amuzantă la critici serioase, pe care filosoful din Lancrăm le vede a fi cam departe de țintă: „Ni se reproșează că în lucrările noastre de filosofia culturii, am fi luat, față de anumite doctrine, o altă atitudine decât în lucrările de metafizică și critică. Desigur că o grădină zoologică este populată de aceleași animale ca și o junglă, totuși în grădina zoologică te duci să studiezi formele și comportamentul speciilor și nu ești echipat decât cu ochelari și cu calmul analizei, iar sufletește ești gata să privești viața cu acea curiozitate simpatetică, ce stă bine oricărui cercetător. Într-o grădină zoologică, nimeni nu intră cu pușca în mână și cu otrava în buzunar ca-n junglă.”¹⁷

Dincolo de posibilul amuzament prilejuit de acest aforism, se poate vedea încă o dată că Blaga a ținut să considere nuanțat una și aceeași concepție în diferitele sale compartimente. Dacă metafizica și epistemologia constituie „jungla” filosofiei, adică terenul confruntărilor celor mai dure pentru dreptul la existență și supraviețuire al acesteia, filosofia culturii pare a fi zona „domesticită” a concepțiilor filosofice, terenul pe care ele pot fi cercetate fără teama de vreun atac iminent și fatal. Aici s-a săvârșit, în legătură cu metafizica blagiană, o regretabilă eroare, cel puțin din punctul de vedere a ceea ce remarcă odinioară C. Noica, atunci când se referea la o dublă culpă (atât individuală, cât și colectivă) în ce privește aprecierea corectă a locului sistemului filosofic blagian în filosofia românească și universală – sistem ca unitate sintetică „ce se desface în părți din care n-a fost compusă niciodată și care susține întreg edificiul”.

Mai întâi, filosoful de la Păltiniș socotește că vina – deopotrivă a sa individuală și colectivă, a generației din care făcea parte – ar fi constat în supraestimarea filosofiei culturii elaborate de Blaga în economia de ansamblu a edificiului său metafizic: „Se greșește însă, și am greșit cu toții – noi înșine, printre primii interpreți dintre cele două războaie – atunci când puneam în centrul viziunii filosofia culturii.”¹⁸ Adevărata măsură a forței unei filosofii o dă numai *metafizica* – recunoaște Noica, după cum avertizase și Blaga, la vremea sa, în *Diferențialele divine*. El apreciază filosofia lui Blaga ca înrudită filosofiei „de tip Kant”, afirmând că, în cazul filosofului român, nu se produce numai o completare și întregire a categoriilor conștiinței cu cele ale inconștiinței, ci și o autonomizare a religiei, științei și artei.

Cealaltă culpă constă în faptul că „[...] n-am știut la timp cum să înțelegem și ce să facem cu opere ca acestea ale lui Lucian Blaga”¹⁹, care, valorificate pe deplin la vremea lor, ar fi prilejuit, fără îndoială, o mai amplă deschidere a culturii române în plan universal (așa cum s-a și întâmplat, totuși, în măsura în care opera lui Blaga a fost receptată și cunoscută în străinătate).

¹⁵ Vezi L. Blaga, *Despre conștiința filosofică*, Timișoara, Edit. Facla, 1974, p. 32

¹⁶ Vezi L. Blaga, *Discobolul*, p. 109.

¹⁷ *Ibidem*, p. 79.

¹⁸ Vezi Constantin Noica, *Filosofia lui Blaga în lumina veacului*, în *Cunoaștere și acțiune. Profiluri de gânditori români*, Andrei Marga (coord.), Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1986, p. 292.

¹⁹ *Ibidem*, p. 294.

Evident, niciun gânditor nu poate face abstracție de epoca istorică în care trăiește și, chiar dacă nu e neapărat în totalitatea personalității sale „fiul timpului său”, cum spunea Hegel, scrierile sale o vor reflecta într-un fel sau altul. Din acest punct de vedere, Blaga nu se dezmințe în aforisme, ironizând distilat, cu o subtilă detașare, materialismul dialectic și istoric care începuse să fie impus ideologic tot mai apăsător, tocmai în anul primei apariții a cărții *Discobolul* (1945). Astfel, în aforismul *O simplă observație*, citim următoarea frază care, de fapt, subminează orice dogmatism materialist: „Cei ce susțin că spiritul este un «produs» al materiei, ne cer de fapt să credem într-un miracol”²⁰, cu concluzia de rigoare în partea de final: „Lupta dintre spirit și materie se dă totdeauna înăuntrul spiritului însuși [...] În definitiv *nu* materia a împins lupta până în țara spiritului. Această luptă nu putea să fie dată decât aici.”²¹ De altfel, nici nu ne puteam aștepta la alte reflecții din partea unui filosof și om de cultură de talia lui Blaga.

Prin „monadele” de metal nobil ale gândirii sale aforistice, L. Blaga își continuă și întregește inspirat munca de filosof-metafizician construindu-și, treptat, sistemul trilogial despre destinul speciei umane de a crea valori spirituale și culturi, ca nenumărate căi de împlinire a dorinței eterne de revelare a misterelor existențiale.

Ionuț Isac

Horia D. Pitariu, Andrea D. Budean, *Cultura organizațională. Modele și metode de intervenție*, Cluj-Napoca, Edit. ASCR, 2007, 218 p.

Cartea, scrisă de profesorul universitar Horia D. Pitariu și de psihologul dr. Andrea D. Budean, este o reușită sinteză a unor lucrări apărute în ultimii 25 de ani, care abordează cultura organizațională, schimbarea organizațională și inovația organizațională.

Din vasta bibliografie consultată (330 de titluri) au fost preluate în carte diverse definiții ale termenilor utilizați, clasificări, modele (de diagnoză organizațională, ale schimbării organizaționale, ale procesului de inovație) și descrieri ale câtorva instrumente de evaluare psihologică, care pot servi realizării diagnozei organizaționale. Deosebit de utile sunt studiile de caz, preluate, de asemenea, din literatura consultată.

Cartea este structurată în șase capitole.

Capitolul 1, *Cultura organizațională*, oferă o selecție din definițiile culturii organizaționale și punctează asupra deosebirilor dintre cultura organizațională și cultura națională, dintre cultura organizațională și climatul organizațional.

Conform definiției formulate de H. Nystrom și acceptată de numeroși specialiști în domeniu, *cultura organizațională* este „o sinteză de valori, norme, convingeri și presupuneri adoptate de un grup de indivizi care activează într-o organizație”.

Sunt discutate componentele culturii organizaționale: valorile, atitudinile și comportamentele specifice membrilor unei colectivități.

Capitolul 2, *Diferențele culturale și organizaționale*, ia în discuție modul în care caracteristicile organizațiilor sunt influențate de specificul culturii în care acestea activează.

Un spațiu amplu este alocat unui studiu realizat de G. Hofstede la compania IBM, în 72 de țări. El a evidențiat cinci dimensiuni fundamentale după care se diferențiază, în cadrul diferitelor culturi, valorile legate de muncă:

- distanța față de putere (măsura în care membrii societății acceptă o distribuție inegală a puterii în instituții și organizații);
- evitarea incertitudinii (măsura în care membrii societății se simt inconfortabil în situații nesigure și ambigue, preferând predictivitatea și stabilitatea);

²⁰ *Ibidem*, p. 15.

²¹ *Ibidem*, p. 116.

- individualism/colectivism (măsura în care oamenii se manifestă emoțional independent de grup, organizație și alte colectivități din care fac parte);
- masculinitate/feminitate (măsura în care oamenii se orientează spre dimensiunea „masculină”, care promovează asertivitatea, competitivitatea și valorile materialiste, sau spre dimensiunea „feminină”, care este direcționată spre calitatea vieții și a relațiilor);
- orientarea pe termen scurt/lung (măsura în care membrii societății acceptă întârzierea satisfacerii trebuințelor materiale, sociale și emoționale).

Au fost realizate „hărți culturale”, în care pe fiecare dintre axele Ox și Oy este notată câte una dintre cele cinci dimensiuni, iar fiecare țară în care compania IBM avea filiale în momentul efectuării cercetării este reprezentată prin câte un punct în cadranul xOy . Țările cărora le corespund pe o hartă puncte apropiate au fost grupate în „clusteri”. Au fost propuse caracterizări ale acestor clusteri. De exemplu, pentru țările clusterului denumit „Latin” (țări din America Latină, Spania, Portugalia, Italia, Franța, Belgia și câteva țări din sud-estul Europei), care au cote mari ale distanței față de putere și ale evitării incertitudinii, se afirmă că ele pot fi descrise printr-un comportament mai „mecanicist” sau birocratic, organizațiile lor fiind caracterizate printr-un număr mare de niveluri ierarhice și un personal numeros de supraveghere și control, iar structurile lor formalizate fiind bazate pe reguli și proceduri scrise.

În capitolul 3, *Diagnoza culturii organizaționale*, sunt amintite metode cantitative și calitative de realizare a diagnozei organizaționale, precum și câteva modele de diagnoză organizațională.

Diagnoza organizațională reprezintă „procesul de culegere și generare de date valide și utile cu privire la organizație și sub-sistemele acesteia” (C. Argyris), precum și „cu privire la procesele și modelele de comportament care au loc în organizația respectivă” (R. Beckhard).

După părerea lui S.A. Sackmann, metodele care pot fi utilizate în cercetarea culturii organizaționale pot fi ierarhizate de-a lungul unui continuum, la o extremitate fiind grupate metodele calitative, iar la cealaltă, metodele cantitative.

Principalele metode calitative sunt studiul etnografic, abordarea istorică a organizațiilor și abordarea clinică. Ele folosesc interviul, observația, studiul de caz și workshop-ul.

Metodele cantitative se bazează pe utilizarea chestionarelor.

Din păcate, acest capitol, extrem de important pentru cei care doresc să cerceteze cultura organizațională, a fost tratat sumar. El se adresează unor persoane care dispun de cunoștințe solide despre metodele de cercetare și instrumentele de evaluare folosite în psihologie și le reamintește câteva noțiuni legate de acestea.

Dintre modelele de diagnoză organizațională sunt menționate: modelul lui H. Leavitt, modelul McKinsey (modelul celor 7S), modelul lui Weisbord, modelul congruenței Nadler-Tushman, modelul lui Tichy (modelul TPC), modelul pragmatic emergent al lui Hornstein și Tichy, modelul Burke-Litwin și modelul Sharp-Image. Cu excepția modelului Sharp-Image, modelele prezentate sunt fundamentate pe teoria sistemelor deschise, luând în considerare relația organizației cu mediul extern, direcția (scopul, misiunea și strategia), structura (aranjamentele organizaționale formale, rețelele prescrise), oamenii (relațiile, indivizii) și performanța.

Modelul Sharp-Image a fost elaborat de M. I. Harrison și A. Shiron, ca o încercare de a corecta neajunsurile provocate de utilizarea unui singur model teoretic pentru realizarea diagnozei organizaționale, întrucât niciunul dintre modelele anterioare lui nu satisfacea toate cerințele impuse de complexitatea unei organizații. Modelul Sharp-Image este ilustrat printr-un exemplu de diagnoză organizațională realizată într-o organizație mare cu profil academic.

Tot în capitolul 3 este inclus un paragraf deosebit de util psihologilor care activează în domeniul psihologiei organizaționale. Intitulat *Analiza congruențelor și incongruențelor organizaționale*, el încearcă să răspundă întrebării „Ce are de făcut, concret, un psiholog în calitate de consultant extern?”

Capitolul 4, *Schimbare și dezvoltare organizațională*, tratează problematica schimbării organizaționale, abordările teoretice ale acestui domeniu, comportamentul uman în fața schimbării și strategii de management eficient al schimbării.

Sintagma „schimbare organizațională” indică de cele mai multe ori o abordare la macro-nivel, care vizează mai degrabă organizația ca întreg, decât grupurile sau diviziile care o compun.

Teoriile schimbării organizaționale menționate în carte sunt grupate luând în considerare două dimensiuni:

- numărul de entități vizate de schimbare;
- modalitatea de realizare a schimbării: secvența evenimentelor de schimbare este planificată sau emergentă.

Alături de aceste dimensiuni propuse de A. H. Van de Ven și M. S. Poole, este considerat de K. Weick și R. Quinn ca fiind important tempo-ul schimbării. Acesta reprezintă „rata, ritmul sau patternul muncii sau al activității, diferențind între schimbarea episodică (sau planificată) și schimbarea continuă (sau emergentă)”.

În cazul schimbării planificate, schimbările au loc în perioade de timp distincte, în care transformările sunt precipitate de diferite evenimente externe (de pildă, schimbări tehnologice) sau interne (precum schimbări majore de personal). Ca exemplu de schimbare planificată este descris modelul Lewin-Schein (modelul celor trei pași ai schimbării).

Perspectiva emergentă a schimbării consideră că schimbările sunt imprevizibile și au o natură dinamică. Ele pot fi consecințe ale unor evaluări care au loc în cadrul organizațiilor (cum ar fi vânzările, costurile de producție, pierderile de personal), a unor sondaje de opinie în rândul angajaților cu privire la diferite dimensiuni psihologice (motivație, satisfacție, fidelitate etc.) sau a feedback-ului primit de la client.

Teoriile schimbării organizaționale sunt analizate, în cadrul acestui capitol, din perspectiva individuală, din perspectiva grupului și din cea a organizației.

Capitolul 5, *Inovația organizațională*, este centrat pe problematica inovației.

În general, *inovația* este înțeleasă ca „introducerea a ceva nou și util”. Din perspectivă organizațională, *inovația* înseamnă „introducerea unei noi proceduri sau a unei noi metode”. După părerea lui R. Luecke și a lui D. Katz, *inovația* este „reprezentarea, combinarea sau sinteza unor cunoștințe în produse, procese sau servicii originale, relevante și valoroase”.

Este analizată critic definiția inovației propusă de M. A. West și colaboratorii săi pentru a face distincție între inovație și schimbare și sunt prezentate diverse tipologii ale inovației.

Studiile existente asupra inovației organizaționale au fost clasificate în trei categorii:

- studii asupra antecedentelor inovației, antecedentele putând fi cunoștințe noi, schimbări la nivelul nevoilor, apariția unor utilizatori noi, modificări la nivelul structurii industriei sau a piețelor de desfacere;
- studii asupra procesului inovației, care propun modele ce descriu secvențialitatea procesului de inovație;
- studii asupra efectelor inovației.

Ultimul capitol, al șaselea, *Instrumente psihologice de măsurare a diferitelor variabile organizaționale*, trece în revistă câteva instrumente de evaluare a unor variabile cu rol în diagnoza organizațională (precum: conflictul de rol, ambiguitatea de rol, supraîncărcarea de rol, unele fațete ale culturii și ale climatului organizațional) și a unor instrumente de măsurare a potrivirii dintre individ și organizație, dintre persoană și mediu. Ar fi fost utilă menționarea denumirilor instrumentelor prezentate, nu doar a traducerilor în limba română a acestora.

Se pare că aceste instrumente nu au fost adaptate în limba română, întrucât nu sunt descrise decât caracteristicile psihometrice ale variantelor în limba engleză.

Deși nu sunt prezentate suficient de detaliat pentru a putea fi folosite de cititori în cercetări proprii sau în rezolvarea unor probleme concrete, modelele și instrumentele de evaluare descrise în carte sunt utile, pentru că ajută la formarea unei imagini generale asupra a ceea ce s-a creat în domeniul psihologiei muncii, industriale și organizaționale în scopul studierii organizațiilor. În plus, descrierile sunt însoțite de numeroase referiri bibliografice, care pot ajuta la obținerea de informații suplimentare.

Ceea ce li s-ar putea reproșa autorilor cărții este absența părerilor personale și a exemplurilor bazate pe propria experiență. Cu siguranță, acestea vor fi incluse în următoarea ediție a cărții.

Prin conținutul său bogat, lucrarea recenzată le poate fi de mare ajutor specialiștilor antrenați în problematica schimbării organizaționale, psihologilor și celor interesați de investigarea comportamentului organizațional, ghidându-i în alegerea modelelor și a instrumentelor de lucru.

Monica Albu

Florian Roatiș, *Confluente filosofico-literare*, Cluj-Napoca, Edit. Casa Cărții de Știință, 2008, 229 p.

O percepție încă tradițională asupra spațiului culturii umaniste, perpetuată în rândurile nespecialiștilor sau amatorilor „luminați”, tinde să crediteze operele specifice ale acestora cu atributele excelenței, iar ansamblul lor – cu calitatea *omogenității*. Ele ar fi, așadar, întotdeauna bine „așezate” la locul lor, nesusceptibile de divergențe interpretative la modul dramatic și, într-o măsură chiar mai redusă, de critici de ordin „tehnic”. Cu deosebire, operele și ideile filosofice s-ar situa într-o zonă înaltă și puțin tangibilă din partea prea-omeneștilor defecte caracteriale și resentimente de tot felul, adesea amenințătoare și distrugătoare, cu foarte evidente efecte în viața noastră zilnică.

Toate acestea n-ar fi, evident, posibile, decât printr-un dialog susținut între profesioniștii domeniului sau domeniilor respective, căci ce poate fi mai firesc aici decât dialogul? Cineva, înzestrat cu puțină imaginație, ar putea să creadă într-o transpunere aievea a visului lui Blaga despre viitorul filosofiei românești ca „munca unor generații sub zodia intelectului extatic” ori a visării ceva mai lucide a lui Popper, în sensul dialogului critic permanent, cu argumente și contra-argumente, pe drumul soluționării veritabile a problemelor și înlăturării succesive a pseudo-soluțiilor facile, aspirând, dacă nu la adevăr, atunci măcar la *verosimilitudine*.

Noua carte a d-lui prof. Roatiș vine, însă, cu drastice dezmințiri ale unor asemenea viziuni „paradisice”. Aflăm, cu tristețe, din articolele, studiile și recenziile (ca întotdeauna) foarte consistente, extrem de bine documentate și argumentate care compun demersul autorului, că a noastră cultură umanistă (filosofică și literară, în abordarea domniei-sale) nu numai că este frecvent un teren al ignorării, erorilor, tensiunilor, superficialității și aroganței, dar că ea nu învață nici măcar din experiența proprie, din greșelile deja semnalate și criticate consistent timp de ani de zile, de către persoane competente, de bună-credință și deschise la dialog! Ne amintim, astfel, de una din cărțile anterior semnate de dl. Roatiș, publicată în anul 2006, pe care am avut plăcerea să o recenzăm chiar în paginile acestui „Anuar”: *Pledoarie pentru filosofia românească. Eseuri aproape polemice*. Iată că după doi ani de zile, lucrurile nu numai că nu s-au îmbunătățit, ci, am spune, în cel mai bun caz stagnează, unii autori autohtoni demonstrând cu prisosință că sunt loviți de surdo-mutism cultural atunci când este vorba să-și revizuiască erorile, mai mărunte ori mai grosolane, demonstrate elocvent de critici și exegeți asemenea d-lui Roatiș.

Ca și în volumul precedent, secțiunea mediană a cărții (*Considerații inconfortabile*, p. 57–112) face o spumoasă și necruțătoare incursiune critică în lumea dicționarelor alcătuite „după ureche”, editate grăbit, probabil „la ordin” de serviciu, în care greșelile de tot felul, clișeele și jumătățile de măsură persistă la nesfârșit; astfel, unii mari scriitori, filosofi și oameni de cultură (printre care L. Blaga, M. Eliade și N. Steinhardt) ajung „de nerecunoscut”. Autorul dovedește abundent și răstoarnă pretențiile fără acoperire ale lui H. -R. Patapievici, plin de „teribilisme retorice” și „idei echivoce afirmate apodictic”, atunci când acesta, în necunoștință de cauză, emite sentințe privind... inexistența sau insignifianța filosofiei românești (în *Ideii & blocaje*, București, Edit. Humanitas, 2007). Sunt scoase la iveală lacunele și erorile Laurei Pamfil, existente în cartea acesteia despre C. Noica (*Noica necunoscut. De la mitul ființei la reamintirea ei*, Cluj-Napoca, Edit. Biblioteca Apostrof, 2007), referitoare la biografia filosofului, respectiv referințele bibliografice. În fine, sunt surprinse „scăpări” de tot felul, chiar la nivelul foarte înalt și pretențios al *Istoriei logicii românești*, coordonată de acad. Al. Surdu și D. Popescu, apărută la București, Edit. Tehnică, în anul 2006.

Dacă, însă, cineva ar vrea să creadă că autorul *Confluențelor filosofico-literare* nu urmărește altceva decât să organizeze „vânători de greșeli”, acela se înșeală, fiindcă secțiunile *Marginalii la polemicile lui Lucian Blaga* (p. 5–56), *Studii și eseuri* (p. 113–168), respectiv *Despre autori și cărți* (p. 169–227) îl vor dezminți, prin accentuata lor pozitivitate și substanță constructivă. Aici aflăm, printre altele, cum se face și cum *nu* se face o polemică filosofică sau/și literară, cum ignoranța în materie de publicistică filosofică a lui Blaga, indiferent din partea cui ar veni, nu rămâne nepedepsită – nu neapărat de dl. Roatiș, ci de judecata imparțială a cititorului instruit. Totodată, aflăm cu surprindere și reală satisfacție de preocupările filosofice și pedagogice (cvasi-necunoscute) ale lui P. Dulfu, îl re-cunoaștem pe tânărul *jurist* N. Steinhardt, cu o renumită (la vremea ei) teză de doctorat în drept. Asistăm la avatarurile vieții și operei lui P. P. Ionescu, filosof al culturii, „eseist și hermeneut al sufletului românesc”, după care ne împărtășim din starea de profundă trăire spiritual-religioasă în urma lecturii unui dialog epistolar N. Steinhardt – D. Stăniloaie. De la critica frivolității veleitarismului și epatării culturale, cititorul se înalță, treptat, pe piscuri de gândire și simțire elevată, nutrindu-se cu idei și sentimente care constituie noblețea genului uman.

Nu putem, desigur, trece cu vederea secțiunea finală a volumului, dedicată câtorva cărți care, între anii 1995 și 2008, i-au reținut atenția autorului. Fie că este vorba de dicționare cu personalități filosofice, cărți despre mari religii ale omenirii (islamism și creștinism), corespondența dintre V. Băncilă și L. Blaga, corespondența lui M. Eliade sau proteismul eseistic al lui Al. Husar, reflecțiile volumului vin să mărturisească tot atâtea experiențe întregitoare cognitiv și împlinitoare spiritual pentru dl. Roatiș (și, posibil, pentru oricare alt cititor). Poate că această parte a cărții (împreună cu prima) este și cea care adevărește cel mai bine tema titlului (*Confluențe ale filosofiei cu literatura*). Într-o vreme în care unii spun că filosofia (cel puțin cea românească) nu există sau că filosofia însăși este un gen literar, o atare carte are meritul de a-i lăsa fiecăreia ceea ce îi este propriu, metaforizând o simbioză care merită pe deplin a fi cercetată și cultivată.

Exprimându-ne o convingere paradoxală, am spune că o carte precum aceea la care ne-am referit mai sus își va atinge pe deplin scopul numai dacă într-o zi cultura noastră națională va ajunge la un stadiu al dialogului, comunicării și progresului prin argumente și contra-argumente critice, astfel încât lucrarea respectivă să își piardă, în bună măsură, obiectul! Sperăm ca gândul nostru să nu fie greșit interpretat, ci socotit drept încă o apreciere la adresa *Confluențelor filosofico-literare*, care ne obligă să fim seama, cu sau fără voie, de drumul încă lung de parcurs până acolo.

Ionuț Isac

Cristian Opariuc-Dan, *Statistică aplicată în științele socio-umane. Noțiuni de bază – Statistici univariate*, Cluj-Napoca, Edit. ACSR, 2009, 262 p.

Cartea recenzată este prima dintr-o serie proiectată în patru volume, pe tema analizei datelor în științele socio-umane, pe care Cristian Opariuc-Dan intenționează să o publice. Ea se adresează studenților și persoanelor care desfășoară activități în domeniul științelor socio-umane și care au nevoie să prelucreză statistic datele sau să înțeleagă lucrări de specialitate în care figurează rezultate ale unor proceduri statistice.

Cartea este împărțită în opt capitole. Majoritatea acestora conțin în prima parte bazele teoretice (formule de calcul, algoritmi) însoțite de exemple, iar în partea a doua descriu modul în care se utilizează pachetul de programe *SPSS*, versiunea 15, pentru realizarea prelucrărilor statistice.

Conținutul cărții este foarte bogat. Ea cuprinde atât noțiuni uzuale ale statisticii descriptive univariate (precum media, mediana, dispersia), cât și noțiuni folosite mai rar (de exemplu, oscilația, diferența medie Gini).

Din păcate, ordinea în care sunt expuse informațiile statistice nu îl ajută pe cititor să le înțeleagă. Uneori sunt utilizate noțiuni care nu au fost definite până atunci. Alteori se reiau noțiuni sau proceduri pentru a fi din nou definite ori descrise (de exemplu, populația, eșantionul, procedeele de eșantionare).

Conform auto-prezentării făcute în rezumat și la pagina 195 („Mie, de exemplu, îmi place psihologia experimentală și, în special, metoda statistică. Totuși, la momentul în care scriu aceste rânduri, consider că știu cel mult 15–20% din metoda statistică și mă întreb dacă îmi va ajunge viața să dețin un procent de 50–60%, deși studiul acestei metode face parte din activitatea mea zilnică.”), Cristian Opariuc-Dan este un practician în domeniul statisticii aplicate în psihologie. Această experiență i-a permis să ilustreze formulele de calcul incluse în carte cu exemple reprezentând chiar probleme cu care se confruntă psihologii în activitatea lor obișnuită.

În primul capitol, *Natura măsurării în științele socio-umane*, sunt discutate noțiunile de bază ale statisticii – sunt definite și clasificate variabilele, sunt descrise scalele de măsurare – și sunt enumerați pașii pe care trebuie să îi parcurgă cei care doresc să creeze o bază de date în SPSS. Sunt foarte bine tratate, pe bază de exemple, procedurile prin care se codifică valorile variabilelor, se definesc etichetele pentru variabile și pentru valorile acestora și se indică scala de măsurare.

Noțiunea de „variabilă aleatoare” este definită intuitiv, dar nu este făcută o distincție clară între aceasta și noțiunea de „variabilă”.

Capitolul al doilea, *Organizarea datelor*, prezintă într-o formă ușor de înțeles modul în care se grupează datele, se calculează frecvențele și se reprezintă grafic distribuțiile de frecvențe. Sunt menționate mai multe formule pentru calculul numărului de clase în care se grupează datele (formulele Hahn-Shapiro, Kolker și Sturges). Exemplele sunt ilustrate prin reprezentări grafice realizate cu SPSS. Comenzile cu ajutorul cărora s-au obținut graficele nu sunt, însă, indicate aici, ci numai în capitolul IV.

Capitolul al treilea, *Statistici descriptive – Tendința centrală*, este compus din două părți. Prima parte introduce noțiunile de „populație” și „eșantion” și descrie sumar câteva scheme de eșantionare (eșantionarea simplă randomizată, eșantionarea pe cote, eșantionarea stratificată, eșantionarea pe cluster). Aceste informații sunt reluate și completate în capitolul VIII. Cea de a doua parte a capitolului se ocupă de indicatorii tendinței centrale: media, mediana și modul. Sunt descrise și ilustrate prin exemple procedeele de obținere a valorilor tendinței centrale și sunt indicate comenzile SPSS care permit determinarea acestor valori.

Al patrulea capitol, *Media populației. Reprezentări grafice ale tendinței centrale*, este dedicat în întregime obținerii reprezentărilor grafice cu ajutorul SPSS. Pe lângă reprezentările grafice uzuale ale distribuțiilor de frecvențe (diagrama cu bare, diagrama de structură circulară, poligonul frecvențelor, poligonul frecvențelor cumulate, histograma) sunt tratate – și ilustrate cu exemple bine alese – reprezentări grafice folosite mai rar: graficul „tulpină și frunze” și graficul „cutie”.

În capitolul al cincilea, *Statistici descriptive – Împrăștierea*, sunt definiți și exemplificați diverși indicatori ai împrăștierei, împărțiți în două categorii: indicatori elementari (amplitudinea de variație, abaterea cuartilă, abaterea semi-intercuartilă) și indicatori sintetici (diferența medie Gini, oscilația, abaterea medie, abaterea mediană, dispersia, abaterea standard și coeficientul de variație). Sunt prezentate comenzile SPSS pentru obținerea valorii amplitudinii variației, a dispersiei și a abaterii standard.

Capitolul al șaselea, *Distribuția normală*, este foarte vast. Mai întâi, se introduce intuitiv noțiunea de „distribuție normală”. Sunt enumerate condițiile pe care trebuie să le îndeplinească simultan o distribuție pentru a putea fi considerată normală (să fie unimodală, să fie simetrică față de medie și să fie normal boltită), dar nu se discută despre densitatea de probabilitate care definește această distribuție. Probabil, noțiunea „densitate de probabilitate” va fi tratată într-o altă carte.

Tot în acest capitol sunt incluse formule de calcul pentru coeficienții de asimetrie (coeficientul lui Yule și coeficientul lui Fisher) și pentru coeficienții de boltire.

De mare utilitate pentru practicienii din domeniul științelor socio-umane este paragraful VI.4.1. *Notele „z” și note standard derivate*, care explică, pe bază de exemple, modul de calcul al notelor z , al notelor T , al stenurilor și al abaterilor IQ .

Informații folositoare, destul de rar întâlnite în cărțile de statistică, aduce paragraful VI.5., *Transformarea datelor brute*, care enumeră câteva procedee pentru transformarea unei distribuții de frecvențe într-o distribuție normală. Ar fi fost bine ca acestei teme să i se aloce un spațiu mai mare, să fie incluse exemple și comentarii.

În acest capitol se vorbește și despre etalonare. Sunt menționate condițiile pe care trebuie să le îndeplinească un etalon bun și informațiile care trebuie să însoțească un etalon și sunt descrise etaloanele în cuantile și etaloanele normalizate.

În ultima parte a capitolului al șaselea sunt prezentate comenzile *SPSS* cu ajutorul cărora se poate analiza distribuția de frecvențe a unei variabile și se transformă valorile unei variabile în note *z*.

Capitolul al șaptelea, *Probabilități și semnificație statistică*, introduce noțiunile de bază ale teoriei probabilităților („eveniment” și „probabilitate”), nu prin definițiile clasice, prin formule, ci intuitiv, prin exemple.

Partea a doua a acestui capitol (*VII.3. Metoda științifică în științele socio-umane*) descrie pe scurt pașii unei cercetări științifice în domeniul științelor socio-umane și, în acest context, discută despre ipoteza nulă și cea alternativă și despre testarea ipotezelor.

Ultimul capitol, *Eșantionare și reprezentativitate*, poate fi considerat una dintre părțile cele mai importante ale cărții, întrucât conține informații prezentate mai puțin detaliat în alte lucrări de statistică: modul în care se formează un eșantion (stabilirea mărimii eșantionului, procedeele de eșantionare) și posibilitățile de a construi un eșantion folosind *SPSS*. Sunt incluse numeroase exemple, care ajută la înțelegerea aspectelor teoretice tratate.

Bibliografia cărții conține 21 de titluri, dintre care majoritatea sunt apărute în ultimii 10 ani.

Probabil, din dorința de a reduce anxietatea celor care nu au cunoștințe solide de matematică, dar sunt nevoiți să utilizeze statistica, autorul a folosit în carte un stil colocvial, încărcat de umor, a simplificat explicațiile și comentariile, renunțând uneori la rigoare științifică. A rezultat, astfel, o carte ușor de citit, atractivă, care îi poate familiariza pe cititori cu domeniul statisticii, dar care, din cauza impreciziei unor formulări sau chiar a unor erori, prezintă riscul de a crea confuzii în mintea celor care doresc să învețe statistica. Aducem, în sprijinul acestor afirmații, doar câteva argumente (deși exemplele ar putea fi numeroase), care ilustrează câteva tipuri de greșeli întâlnite în carte:

1. Definiția variabilei, la pagina 31 („O variabilă reprezintă un concept-cheie în statistică și nu este altceva decât **un nume pentru un element a căru principală proprietate este aceea că variază, își modifică valorile.**”), nu este suficient de clară. Termenul „element” poate duce cu gândul la obiecte, iar verbul „variază” poate fi interpretat ca „își schimbă valorile în timp”. Formularea corectă ar fi fost: „Variabila este un nume pentru o proprietate a unei mulțimi de obiecte care nu are aceeași valoare la toate obiectele” (prin „obiecte” putând fi desemnate ființe, lucruri, fenomene sau evenimente).

2. Discuția despre media aritmetică, la pagina 75, generează confuzie între condițiile în care aceasta poate fi interpretată corect și proprietățile sale. Se afirmă: „[...] media poate fi folosită doar în cazurile în care valorile individuale se grupează în jurul acesteia, iar valorile care se abat de la medie se anulează reciproc. Cu alte cuvinte, suma valorilor individuale mai mari decât media și suma valorilor mai mici decât media tind să se anuleze.” Este adevărat că media este un indicator potrivit pentru caracterizarea distribuției de frecvențe a valorilor numai dacă nu există valori mult mai mici sau mult mai mari decât celelalte. În acest sens se poate înțelege prima frază. Ea descrie condițiile în care media poate fi interpretată corect. Dar afirmația care îi urmează – care este reluată la pagina 78, înlăturând astfel presupunerea că ar conține o eroare de tehnoredactare –, referitoare la o proprietatea a mediei, este greșită. Să luăm, de exemplu, numerele 1, 2, 8 și 9. Media lor aritmetică este $(1+2+8+9)/4=5$. Suma valorilor mai mici decât media este $1+2=3$, iar suma valorilor mai mari decât media este $8+9=17$. Cele două sume nu sunt egale, așa că nu se pot anula reciproc. Probabil, s-a dorit să se menționeze aici următoarea proprietate a mediei aritmetice: suma diferențelor dintre medie și valorile mai mici decât media este egală cu suma diferențelor dintre valorile mai mari decât media și medie. În cazul exemplului notat mai sus, această proprietate se scrie: $(5-1)+(5-2)=(8-5)+(9-5)$.

3. La pagina 80, modul în care se calculează rangurile scorurilor este prezentat corect, dar, în exemplul inclus în casetă, pentru trei dintre cele patru scoruri care apar pe mai multe poziții, rangurile indicate sunt greșite.

4. Afirmația de la pagina 136 – „distribuția normală se mai numește și distribuție continuă” este eronată: distribuția normală este o distribuție continuă, dar nu este singura distribuție continuă.

5. În formulele 6.2 și 6.3 și în tabelele 6.1 și 6.2, care ilustrează modul în care se folosesc aceste formule, sunt incluse media pentru eșantion (m și x barat) și abaterea standard pentru populație (σ) – conform notațiilor indicate la pagina 136 –, deși ambii indicatori ar fi trebuit să se refere fie la populație, fie la eșantion.

6. La pagina 145 este greșit delimitată zona rezultatelor atipice într-o distribuție normală. Astfel, se afirmă: „Între trei abateri standard la stânga mediei și trei abateri standard la dreapta mediei, întâlnim aproximativ 99% din populație. [...] Această zonă este zona *rezultatelor atipice*.” Prin urmare, zona rezultatelor atipice include zona normală!

7. În capitolul VII, noțiunea de „eveniment”, fundamentală în teoria probabilităților, este definită greșit („totalitatea rezultatelor care pot fi obținute poartă numele de *eveniment*”) și este utilizată cu o altă accepțiune decât cea din definiție, mai precis, cu sensul de experiment (de exemplu, la pagina 184: „Se referă exact la evenimente de tipul aruncarea unei monede sau la aruncarea unui zar”, iar la pagina 185: „Toată discuția noastră s-a bazat până acum pe un singur eveniment: aruncarea unui singur zar, a unei singure monede sau jocul la o singură ruletă.”).

O dificultate cu care se confruntă cititorul este faptul că uneori nu se face referire la *tabelul* ori la *figura* care servește ca suport pentru comentarii sau referirea nu conține numărul tabelului respectiv ori al figurii în cauză. Spre exemplu, la pagina 135 se afirmă: „Dacă am reprezenta grafic, printr-un grafic cu bare, înălțimea tuturor bărbaților din România, am obține o figură asemănătoare cu figura de mai sus.” Or, nici pe pagina respectivă și nici pe cea anterioară nu există desen. Alteori, lipsesc explicațiile pentru figuri. De pildă, la figurile 6.9 și 6.13, care sunt identice, dar au denumiri diferite („Diferite sisteme de note standard”, respectiv „Distribuția normală”), nu se face nicio referire în textul cărții, iar în absența explicațiilor, ele sunt destul de greu de înțeles. De altfel, conform propriilor declarații, făcute la pagina 171, autorul a redactat cartea în acest mod cu intenția de a-și dovedi non-conformismul: „Mulți vor spune că nu e chiar profesional, că trebuia să specific tabelul numărul ... figura numărul ... și ce înseamnă acel tabel și acea figură. Asemenea lucruri țin de normele de redactare a documentelor științifice elaborate de APA și vi le las ca studiu, deoarece nu intenționez să le abordez în prezenta lucrare. Oricum, mă adresez unor oameni inteligenți, iar aceste amănunte le știți sau le puteți afla și singuri. Nici cartea de față nu le respectă, însă prefer să am un stil propriu și așa fi încântat dacă ați învăța din aceste rânduri *cum să faceți efectiv* analize de date mai mult decât *cum să vă conformați* unor norme.”

Cu toate că prezintă „mici scăpări”, cartea recenzată este valoroasă, întrucât îi poate ajuta pe cei interesați de statistică să își depășească teama provocată de formule, îi familiarizează cu noțiunile statistice și, prin exemplele provenite din activitatea curentă a psihologilor, îi poate convinge de utilitatea statisticii.

Monica Albu

Emanuela Ilie, Basarab Nicolescu. Monografie, Iași, Edit. Timpul, 2008, 180 p.

Eseul monografic al Emanuelei Ilie, cadru didactic universitar la Catedra de literatura română „G. Ibrăileanu” a Facultății de Litere din Universitatea „Al. I. Cuza” Iași, este, după câte cunoaștem, prima carte de acest gen dedicată biografiei și operei celui care a modelat specific și lansat la scară mondială conceptul de „transdisciplinaritate”. Deoarece atât lucrările de autor ale prof. Basarab Nicolescu, membru de onoare al Academiei Române, cât și interpretările dedicate acestora sunt deja publicate în număr foarte mare la scară internațională, iar ritmul multiplicării lor este unul deosebit de alert, publicarea unui atare eseu devenise absolut necesară, chiar dacă, în linii mari, se poate spune că este vorba de o abordare adresată îndeosebi celor ce se inițiază în istoricul și configurația

transdisciplinarității. Desigur, necesitatea la care ne referim – care obligă în viitor la eforturi sporite din partea exegeților – a sesizat-o mai întâi autoarea însăși, scriind că „[...] se resimte din ce în ce mai mult nevoia unei abordări clarificatoare, dacă nu cumva a unei lucrări sintetice asupra transdisciplinarității, veritabilă cheie de boltă a gândirii nicolesciene. Aceasta, cu atât mai mult cu cât textele *despre* opera lui Basarab Nicolescu – reduse ca număr și, din păcate, unele dintre ele cu totul superficiale sau dând dovada înțelegerii *à rebours* a acesteia, nu par de multe ori a-i face decât deservicii.”²²

Neînțelegerile sau înțelegerile parțiale la care se referă autoarea eseului sunt, credem, foarte semnificative pentru oportunitatea unor dezbateri de clarificare, în cadrul cărora apare și lucrarea pe care o recenzăm aici. Mai mult chiar, dacă este să amintim întrebările și intervențiile inoportune care sunt adresate uneori la finalul conferințelor susținute de prof. Nicolescu, alături de confuziile de ordin lingvistic-conceptual (de pildă, confuzia între *inter*-disciplinaritate și *trans*-disciplinaritate, practică inclusiv în mediul academic), fără a insista asupra unei anumite superficialități a modului în care se mai vorbește și se scrie despre transdisciplinaritate (văzută, de exemplu, ca o expresie magică, conținând orice alt cuvânt care începe cu prefixul „trans”), sunt aspecte mai mult decât suficiente pentru a provoca la replică un cunoscător competent și bine intenționat, conștient de faptul că „[...] o asemenea carieră ca cea a lui Basarab Nicolescu se impune, de la sine, în sensul exemplarității profesionale, atât de rară astăzi, într-o lume «adormită» din punctul de vedere al conștiinței, inaptă a căuta sau de a citi adevărul și sensul suprem.”²³ Din acest punct de vedere, poate că nu este lipsită de interes, în consonanță cu aceste convingeri ale autoarei, o scurtă prezentare a actualului cititor al transdisciplinarității; cine știe, poate mai citește cineva...

Personalitate de elită a științei și culturii mondiale, Basarab Nicolescu (n. 1942, Ploiești, România) este fizician teoretician la Centrul Național de Cercetări Științifice (CNRS) și profesor la Universitatea Paris 6, Franța; de asemenea, este membru de onoare al Academiei Române, Președinte al Centrului Internațional de Cercetări și Studii Transdisciplinare (CIRET), Directorul colecției „Transdisciplinarité” la Éditions du Rocher, Monaco, și al colecției „Les Roumains de Paris”, la Éditions Oxus, Paris.

Profund cunoscător al culturii științifice și al celei umaniste deopotrivă, subtil analist al sensurilor tainice ale științei exacte, filosofiei, literaturii și poeziei, profesorul Basarab Nicolescu se numără printre acele puține personalități care au teoretizat în ultimele decenii, cu contribuții intelectuale impresionante, *paradigma transdisciplinarității*. O ilustrează lista selectivă a extraordinarei sale producții editoriale, lucrările pe care le semnează, individual sau în colective de autori, fiind traduse în numeroase limbi și țări ale lumii:

- Ion Barbu – *Cosmologia «Jocului secund»*, București, Edit. pentru Literatură, 1968, reeditată la Edit. Univers Enciclopedic, București, 2004;
- *Nous, la particule et le monde* (lucrare premiată de Academia Franceză), prima ediție franceză la Éditions Le Mail, Paris, 1985; a doua ediție franceză la Éditions du Rocher, Monaco, 2004; traducere românească *Noi, particula și lumea*, la Edit. Polirom, Iași, 2002, și Edit. „Junimea”, Iași, 2007;
- *La Science, le sens et l'évolution – Essai sur Jakob Boehme*, Éditions le Félin, 1988; ediția a doua, *L'Homme et le sens de l'univers – Essai sur Jakob Boehme*, 1995 (premiul Benjamin Franklin, SUA, 1992); traducere românească *Știința, sensul și evoluția – Eseu asupra lui Jakob Boehme*, București, Edit. Vitruviu, 2000 (premiul Uniunii Scriitorilor din România, 1993);
- *Théorèmes poétiques*, Monaco, Éditions du Rocher, 1994; traducere românească *Teoreme poetice*, București, Edit. Cartea Românească, 1996 și Iași, Edit. Junimea, 2007;

²² Emanuela Ilie, *Basarab Nicolescu*, eseu monografic, Iași, Edit. Timpul, 2008, p. 9.

²³ *Ibidem*, p. 12.

- *La transdisciplinarité (manifeste)*, Monaco, Éditions du Rocher, 1996; trad. rom. *Transdisciplinaritatea. Manifest*, Iași, Edit. Polirom, 1999 și Edit. Junimea, 2007;
- în colaborare cu Michel Camus, *Les Racines de la liberté*, Paris, Éditions Accarias-L'Originel, 2001; traducere românească *Rădăcinile libertății*, București, Edit. Curtea Veche, 2004.

Judecând după ecourile avute printre sute de somități ale științei, artei, filosofiei și religiei din întreaga lume, nu credem că e hazardată convingerea în destinul cultural uriaș al majorității acestor cărți, care se remarcă pe plan internațional prin originalitate, argumentație foarte solidă, bogăție de idei teoretico-metodologice și construcții interpretative sistematice, riguros fundamentate la scară istorică. Sunt acestea cărți greu de supraapreciat, care cu siguranță vor intra și în conștiințele generațiilor viitoare.

Iată, mai jos, opinii despre opera și personalitatea acad. prof. Basarab Nicolescu: doi renumiți critici literari și esești români, precum și marele său prieten, poetul și jurnalistul Michel Camus, dispărut în 2003.

- „Nefiind nici al științei, nici al poeziei, după cum nici al metafizicii nu este, cu toate că *le aparține simultan tuturor*, tărâmul acestei miraculoase *întâlniri transdisciplinare* este *nesperata poartă*, întredeschisă, către *plenitudinea deschisă a Vieții Gândirii*. Între *cosmologie* și *transcosmologie* – istoria *terfului tainic inclus*; adică *transistoria Gândirii*, echilibru dinamic între Cunoaștere și Ființă, întreținut, cu adâncă rigoare și infinită fervoare, de Basarab Nicolescu.” (Pompiliu Crăciunescu)
- „Sentimentul pe care îl am, când recitesc studiul lui Basarab Nicolescu (*Ion Barbu – Cosmologia «Jocului secund»* – n. ns., I.I.) este că încercarea lui de a uni cele două fire incandescente ale spiritului barbian (poezia și matematica) a reușit. Hermeneutul nu vrea să explice fiecare vers în parte (operație riscantă și, până la urmă, nerodnică estetic), încearcă doar să intuiască și să justifice unitatea poemului și, totodată, complexitățile, ambiguitățile limbajului său. Punctul său de plecare este că lumea spiritului este «un complex de mistere interferente» și pentru a-l cunoaște în profunzime trebuie să citești și să descurci acest ghem de conexiuni vizibile și, mai ales, ascunse, un raport de raporturi care, la prima vedere, produce uimire și de multe ori descurajare pentru cititorul *leneș*, format la școala vechii retorici [...]” (acad. Eugen Simion);
- „Să nu ne temem de cuvinte: autorul *Teoremelor poetice* este un «mutant» în ordinea de cunoaștere științifică și filosofică. «Cunoaștere» în sensul plenar al globalității infinit deschisă a temerului: ființă–conștiință–cunoaștere.” (Michel Camus)

Cu atât mai binevenită este, deci, inițiativa autoarei de a-și structura eseu în felul următor: un *Cuvânt înainte* (p. 7–9) care prezintă succint personalitatea prof. Basarab Nicolescu din perspectiva operelor principale și momentelor-cheie ale evoluției sale profesionale.

Primul capitol, intitulat *Viața ca spectacol al inteligenței. Dinspre biografie...* (p. 11–20), surprinde sintetic-comprehensiv coordonatele biografiei intelectuale a ilustrului intelectual, reliefând pluralismul complementar și armonios al activităților sale științifice, literar-artistice, scriitoricești, organizatoric-manageriale (congrese, conferințe, simpozioane etc. dedicate transdisciplinarității), profesoral-universitare și doctorale (conducerea de către B. Nicolescu a școlii doctorale de transdisciplinaritate în cadrul Facultății de Studii Europene a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca), încheind cu o listă a unora dintre cele mai importante titluri, medalii și distincții primite de domnia-sa în ultimele două decenii și jumătate, pe plan național și internațional.

Al doilea capitol (... *înspre operă. Treptele clarificării: spre configurarea și validarea unui concept*, p. 21–96) se constituie dintr-o suită de comentarii pertinente și consistente ale principalelor lucrări elaborate de B. Nicolescu, de la deja celebra și clasică *Ion Barbu – cosmologia „Jocului secund”* din 1968, care marchează o piatră de hotăr în istoria exegezei poeziei barbiene, apoi operele fondatoare ale transdisciplinarității ca revoluție teoretică și practică a viziunii post-moderne asupra lumii din perspectiva mecanicii cuantice – *Noi, particula și lumea* (premiată de Academia Franceză), respectiv *Transdisciplinaritatea. Manifest* –, trecând prin excepționalul eseu hermeneutic *Știința*,

sensul și evoluția. Eseu asupra lui Jakob Böhme (premiată în SUA) și *Teoremele poetice*. Capitolul se încheie cu o prezentare și un comentariu la cartea *Rădăcinile libertății*, scrisă de B. Nicolescu în colaborare cu M. Camus, dovadă elocventă a afinității dintre știință, credință și literatură (artă), afirmate și demonstrate timp de o viață întreagă de savantul român.

Ultimele secțiuni ale cărții sunt, în opinia noastră, și ele fericit alese: *Ore românești. Confesiuni în interviuri* (p. 97–109), *Antologie de texte reprezentative* (p. 111–165), *Referințe critice* (p. 167–173) și *Basarab Nicolescu – opera* (p. 175–179), astfel încât se poate spune fără teama de greșală că absolut oricine dorește să știe cine este prof. B. Nicolescu și care este activitatea domniei-sale poate acum să afle din cartea Emanuelei Ilie *tot ceea ce este esențial și de maximă importanță* despre acest subiect.

Nu putem încheia considerațiile pe marginea eseului monografic dedicat lui Basarab Nicolescu, fără a insera câteva reflecții privind starea actuală a receptării transdisciplinarității în mediul academic din România.

În primul rând, autoarea ne confirmă unele intuiții despre configurația repartizării inegale (atât cantitativ, cât și calitativ) a plajei acestei receptări. Astfel, se pare că răspândirea maximă a ideilor transdisciplinare se realizează în mediul psihopedagogic, însă reprezentanții acestui evantai profesional (pedagogi, psihologi, profesori ș.a.), cu toate că recunosc – am spune în mod unanim – importanța și semnificația transdisciplinarității, nu insistă spre aprofundarea și detalierea acesteia la domeniul lor predilect, preferând să treacă destul de rapid peste nucleul ei fundamental. Pe de altă parte, forța maximă pe plan expresiv-estetic a transdisciplinarității s-ar situa în zona artelor plastice, având în vedere expozițiile dedicate viziunii profesorului și cercetătorului Nicolescu. Am putea adăuga că, până în prezent, după știința și aprecierea noastră, cel mai mare aport la propagarea și comentariul corect și elevat – în toate zonele și mediile de cultură – al ideilor transdisciplinare l-au avut (surpriză?) literații, filologii, criticii literari, scriitorii, poeții ș.a., pe o poziție modestă situându-se încă, după acest criteriu, savanții și filosofi. Lăudabile sunt și eforturile cadrelor didactice din învățământul mediu, unii profesori de liceu demonstrând un studiu transdisciplinar la activ mult peste nivelul așteptat, inițiind cercuri de profil cu elevii, proiecte, publicații împreună cu aceștia etc. Ar fi, poate, momentul, să se încerce explicarea acestor fenomene, întrucât ele sunt atât interesante, cât și provocatoare.

În al doilea rând, ne stăruie în minte o impresie personală, consolidată de câțiva ani încoace, aceea că transdisciplinaritatea încă nu este prețuită și valorificată în țara de origine a prof. Nicolescu pe măsura anvergurii sale științifice și culturale (atât a operei, cât și a omului). Dimpotrivă, se manifestă uneori tendința exprimării părerilor de primă aproximare, în detrimentul raționamentelor operate în cunoștință de cauză. Este nevoie de mai mulți cercetători autentici ai transdisciplinarității, care să viseze lucid și cu ochii deschiși, promovând rațiuni solide, ale minții și inimii deopotrivă. Oricum, prin eseul monografic al d-nei Ilie, „tagma literaților” a făcut un pas important și convingător înainte în înțelegerea și propagarea fundamentelor transdisciplinarității. Atunci când autoarea scrie despre B. Nicolescu în termenii *modelării întru transdisciplinaritate* sau ai *existenței întru concept* avem, fără exagerări, dovada însușirii unei idei axiale: înțelegerea subiectului (inclusiv a celui care a remodelat transdisciplinaritatea) ca liber de formalizări reduționiste și purtător al unui mister ireductibil. Este punctul de pornire spre terț, în relația subiectului cu opera, în sensul unei fuziuni pline de sacrificiu și har²⁴.

Ionuț Isac

²⁴ „Aș spune că, odată descoperit conceptul, ținta căutărilor conștiinței în/ și cunoașterii, autorul de față [Basarab Nicolescu – n.ns., I.I.] a resimțit nevoia găsirii, inclusiv în propria existență terestră, biografică, a unui mijloc de validare a acesteia [...] În definitiv, doar citite împreună, Biografia și Opera lui Basarab Nicolescu pot valida, prin ideea de sacrificiu total, resimțit ca un har, conceptul în care nu puțini văd singura speranță și, în orice caz, marea turmă a lumii actuale.” (Emanuela Ilie, *op. cit.*, p. 96)

Sara Bongiorni, *Un an fără „Made in China”. Povestea adevărată a unei familii care se aventurează în economia globală*, București, Edit. Curtea Veche, 2008, 252 p.

Fenomenul globalizării este un subiect la modă, fiind abordat de o serie de specialiști din cele mai diferite domenii ale socio-umanului: economiști, sociologi, politologi, jurnaliști etc., care ne oferă perspective variate asupra consumatorului în general.

Sara Bongiorni, prin cartea *Un an fără „Made in China”*, apărută la Editura Curtea Veche și tradusă în românește de către Maria-Melania Sârbu, ne aduce în atenție „povestea unei familii care se aventurează în economia globală”. Autoarea este o jurnalistă apreciată în domeniul său de specialitate pentru articolele publicate în cotidiane și reviste economice din Statele Unite, fiind distinsă cu premii pentru efortul susținut de familiarizare a publicului cititor cu teme care vizează comerțul internațional și impactul său asupra economiilor locale.

Debutul editorial al Sarei Bongiorni reprezintă în fapt o carte experiment, un experiment pe care l-a trăit alături de propria familie, în încercarea de a conviețui timp de un an de zile (2007) fără produse „Made in China”. Structurată pe 12 capitole, câte unul pentru fiecare lună a anului, lucrarea este o autobiografie a unei familii americane de condiție medie – compusă din patru persoane: tatăl – profesor, mama – jurnalistă, și doi copii sub 4 ani – în care sunt prezentate, cronologic, întâmplările cu care s-au confruntat membrii familiei în calitate de consumatori într-o societate americană globalizată.

Sara Bongiorni a inițiat boicotul împotriva produselor importate din China, în urma articolelor apărute în presă la sfârșitul anului 2006, conform cărora 15% din importurile pieței americane provin din China. Deși procentul nu este mare, îngrijorător este faptul că importul masiv de produse ieftine devine o concurență neloială pentru piața americană de profil, ceea ce se traduce prin pierderea locurilor de muncă de către muncitorii americani angrenați pe această piață concurențială. Prin experimentul pe care îl propune familiei sale, care aparține clasei de mijloc americane, jurnalista urmărește să evite cumpărarea produselor „Made in China”, care sunt cumpărate cu preponderență de americanii de rând. Deși îndoiala reușitei o urmărește pe parcursul întregului experiment, ea are aliați de nădejde în jurul său, de la rude până la prieteni și chiar vecini.

Autoarea descrie boicotul familiei sale desfășurat pe perioada unui an calendaristic din perspectiva dificultăților întâmpinate (inclusiv în raport cu membrii familiei sale), dar și a disputelor vii pe care le-a provocat în rândul prietenilor alegerea sa: „Încercarea noastră de a evita produsele din China a provocat o serie de mici drame umane [...]. Cumpărăturile banale, ca lumânările pentru tort și pantofii, au devenit un adevărat chin. Electrocasnicele stricate au provocat mici crize. Prietenii, dar și străinii aveau păreri clare cu privire la boicotul nostru și nu s-au sfiit să ni le împărtășească. Uneori a fost dificil, dar și amuzant. A fost, așa cum am și sperat să fie, o adevărată aventură” (p. 14). Această viziune este împărtășită și de sociologul Z. Bauman în lucrarea *Globalizarea și efectele ei sociale*, conform căreia „un bun consumator este un aventurier” (p. 82).

Încă de la începutul cărții, autoarea remarcă faptul că unul dintre avantajele „vieții fără China” este viața mai curată, în lipsa jucăriilor, gadgeturilor și pantofilor ieftini care le invadau casa, întrucât „prețurile au călcat virtutea în picioare. N-am putut să rezistăm și am cumpărat ceea ce China avea de vânzare” (p. 17). Pe lângă notarea avantajelor aduse de perioada boicotului familiei sale, Sara Bongiorni nu uită să amintească și de dezavantajele întâlnite, cele mai importante fiind cele de ordin social, atunci când trebuie să le explici apropiaților că decizia de a nu cumpăra produse „Made in China” se aplică doar propriei familii, nu și celor care le oferă cadouri cu diferite ocazii, acestea devinind excepții de la regulă.

Întrucât piața de consum e cea care-și seduce clienții, Sara Bongiorni remarcă un alt dezavantaj, care se leagă de faptul că trebuie să ofere explicații vânzătorilor sau comercianților atunci când le refuză marfa, pe motiv că experimental boicotezi piața de produse „Made in China”. Atenția acordată provenienței produselor cumpărate într-o societate de consum, cum este cea americană, nu este văzută cu ochi buni de cei care o servesc.

Autoarea ne oferă suficiente exemple pentru a ilustra afirmația de mai sus, din care amintim câteva: inventarierea incognito a produselor „Made în China” dintr-un supermarket; în căutarea unor încălțări pentru băiatul său, care să nu fie importate din China, este ridiculizată de cei care servesc magazinele de profil pentru copii, iar soluția pare să fi venit „aparent” din partea internetului; reumplerea cartușului de la imprimantă s-a dovedit un lucru imposibil de realizat din cauza boicotului personal, dar a însemnat mult timp pierdut și găsirea unor soluții provizorii prin care să-și salveze activitatea profesională.

Alte întâmplări îl vizează pe Kevin (soțul scriitoarei) și surprind încercările prin care trece acesta atunci când merge prin oraș cu șlapi nepereche sau în urma pierderii ochelarilor – se folosește de o pereche de ochelari de copii găsită la căminul fetei sale sau primește în dar două perechi de ochelari chinezești de la secretara departamentului –, dar soluția salvatoare vine de la soția lui, care găsește într-un final mult căutată pereche de ochelari „Made în USA”. Astfel, după Bauman „consumul cere timp” în societatea contemporană, iar „consumatorul este o persoană condamnată la mișcare toată viața”. Kevin este numit de soția lui veriga slabă, întrucât încalcă regula boicotului de dragul copiilor atunci când le cumpără pensule sau altă dată o pungă de abțibilduri cu spumă, în formă de pești, pentru a-i ține ocupați pe timpul unei călătorii cu avionul.

Autoarea își descrie propriile dileme legate de achiziționarea unei lămpi dintr-un catalog și pe care nu știe dacă să o păstreze sau nu pe motiv că pe cutie apare „Made în USA”, dar are în structura ei o componentă chinezească descoperită doar la desfacerea ambalajului. Un alt moment dilematic cu care se confruntă Sara Bongiorno vizează achiziția unor jocuri Lego cu componente fabricate în Europa și USA sau Europa și China.

Urmează punctarea unor adevărate lecții legate de arta negocierii cu propriii copii, pentru ca aceștia să nu se abată de la regula boicotului. Autoarea este șocată atunci când conștientizează impactul pe care-l are boicotul asupra propriilor copii: fetița de doi ani se uită pe cutiile cu jucării și murmură China, iar băiatul de patru ani „crede că populația Chinei o să moară de foame pentru că serviciile de relații cu clienții sunt ineficiente” (p. 145) – pentru el acesta ar fi adevăratul motiv care-l privează de jucăriile chinezești din partea părinților.

Autoarea ne împărtășește modul ingenios în care a reușit să aplaneze conflictele familiale declanșate de lipsa produselor „Made în China”. Ea încalcă în mod indirect regula boicotului atunci când le solicită rudelor să achiziționeze produsele chinezești de care familia sa are nevoie, întrucât cadourile sunt excepții de la regulă. Mai târziu, și apariția listei pentru Moș Crăciun din partea copiilor le dă adevărate bătăi de cap părinților.

Capitolul final, *La capăt de drum*, este bilanțul unui an de zile fără „Made în China”, în care jurnalista remarcă beneficiile boicotului asupra familiei: le-a schimbat mentalitatea de consumator, i-a făcut mai chibzuiți. „Am devenit mai atentă la alegerile pe care le fac. Cumpărăturile nu mai sunt doar plimbări prin malluri, așa cum au fost ani la rând, au căpătat ceva ce nu au avut niciodată: sens” (p. 15).

Prin boicotul propus familiei sale față de produsele „Made în China”, Sara Bongiorno a încercat să ne arate cât de mult ne afectează problemele globale, îndemnându-ne să folosim în calitate de cititori „experiența familiei sale pentru a înțelege mai bine cum China ne schimbă discret viața și cum alegerile noastre în calitate de consumatori determină locul Chinei în lume, dar și pe al nostru [...]. China pe de-o parte îmi limitează și pe de altă parte îmi diversifică opțiunile” (p. 15). Însă, cu toate acestea, Sara Bongiorno nu este dispusă să renunțe definitiv la produsele chinezești care asigură un anumit confort familiei sale, dar mărturisește că și produsele din alte țări își vor găsi locul în casa sa în măsura în care acestea se vor dovedi alternative viabile la cele chinezești. Prin urmare, jurnalista susține ideea lui Bauman, conform căreia consumatorii sunt în primul rând „strângători de senzații” și abia apoi „colecționari de lucruri”.

Redactată în stil jurnalistice, cartea *Un an fără „Made în China”* introduce în consumismul globalizant tema alegerii raționale a produselor, fapt care-i confirmă autoarei că experimental se poate renunța la produse „Made în China” în favoarea altor oferte de consum, iar cumpărătorul poate opta pentru propria alegere într-o societate a consumismului agresiv. În opinia Sarei Bongiorno, a experimenta poate să fie o aventură distractivă până la un punct, dar, așa cum mărturisește în capitolul final, nu știe

dacă ar mai repeta experiența trăită împreună cu familia, întrucât a renunța la produsele chinezești pare a fi ușor, dar în realitate „încercând să trăim fără China, pare totul prea greu, mai ales dacă vrem să facem asta pentru totdeauna” (p. 244).

Florența Lozinsky

Marin Ștefănescu, *Logica și problemele metafizice*, Adrian Michiduță (editor), Iași, Edit. Fundației „Ștefan Lupașcu”, 2009, 202 p.

Profesor la Facultatea de Filosofie a Universității din Cluj între anii 1919–1945, Marin Ștefănescu (1880–1945) a rămas până astăzi unul dintre cei mai controversați, poate chiar cel mai controversat filosof român al secolului al XX-lea. Despre el se știu încă foarte puține lucruri, atât în ce privește viața personală, cât și lucrările pe care le-a semnat în răstimpul câtorva decenii – de la articolul *Istoria filosofiei românești în raport cu dualismul logic*, publicat în „Cercetări filosofice”, vol. VIII, fascicula I, București, 15 ianuarie 1910, p. 1–26, până la considerațiile despre *Rolul filosofiei creștine în prăbușirea națiunilor*, în „Revista cursurilor și conferințelor universitare”, an I, nr. 11–12, București, noiembrie-decembrie 1940, p. 49–51. Dintre publicațiile sale, cel puțin trei cărți care au făcut subiectul unor ample polemici în epocă, culminând cu denigrări și atacuri la persoana lui Ștefănescu, precum și din partea acestuia la adresa celor care îl criticau virulent, sunt, totodată, și operele sale cele mai cunoscute: *Filosofia românească*, Institutul Grafic „Răsăritul”, MCMXXII (1922), București, 329 p.; *Le problème de la méthode*, Librairie „Félix Alcan”, Paris, 1938, 360 p.; *Filosofia creștină. Contribuție la înțelegerea filosofiei*, Editura „Universul”, Societate Anonimă, București, 1943, 347 p. Judecându-le doar după ecourile critice de la vremea publicării lor – rămase și acestea ca reacții „clasice” și indiscutabile ale unor somități ale filosofiei românești asemenea lui L. Blaga, D. D. Roșca, C. Rădulescu-Motru, N. Bagdasar, A. Dumitriu, N. Ionescu, I. Zamfirescu ș.a. – s-ar putea ușor conchide asupra totalei lipse de valoare a operei lui Ștefănescu, dar și a personalității acestuia.

Din fericire, în ultimii ani au apărut câteva inițiative absolut meritorii privind restituirea operei profesorului clujean, însoțite de solide studii introductive, în rândul cărora se înscrie și ediția publicistică lui Marin Ștefănescu, realizată în așa-numita „perioadă scientism-logică” (1910–1920) – obiectul volumului editat de dl. Adrian Michiduță. Conform precizării editorului, „Volumul de față reunește într-o formă sistematică și metodică, publicistica filosofică a lui Marin Ștefănescu. Am selectat cu preponderență studiile sale de filosofie, metafizică, teoria cunoașterii, logică și istoria filosofiei. Nu am inclus studiile, puține la număr, din domeniul teologiei. El a publicat toate aceste studii în «Vieța nouă», «Noua Revistă Română», «Studii filosofice» și în «Revista de filosofie».”²⁵ Este acesta, de altfel, și cel mai fecund interval de creație al universitarului interbelic, după aprecierea lui Șt. Vlăduțescu: „În această perioadă se ocupă [Marin Ștefănescu – n.ns., I.I.] de începuturile filosofării și de clarificarea actului de filosofare. El definește filosofia drept «studiul raportului între știință și credința finală proiectată de știință, studiu făcut cu scopul de a ne spune în ce măsură credința finală proiectată de știință se poate transforma în știință».”²⁶

Strângerea între copertile unui volum a articolelor și studiilor scrise de Ștefănescu în prima etapă sau perioadă a cristalizării sistemului său de gândire este deosebit de oportună pentru contrazicerea unor opinii dominante în deceniile interbelice despre pretinsa ignoranță a acestuia, respectiv misticismul său dens. Cititorul lipsit de prejudecăți, care pornește la lectura acestor lucrări filosofice, poate să constate, tocmai dimpotrivă, întinsa cunoaștere și erudiție a profesorului clujean în

²⁵ A. Michiduță, *Notă asupra ediției*, în Marin Ștefănescu, *Logica și problemele metafizice*, Adrian Michiduță (editor), Iași, Edit. Fundației „Ștefan Lupașcu”, p. 5.

²⁶ Șt. Vlăduțescu, *De la credință la știință și înapoi*, „Scrișul Românesc”, nr. 8 (72), august 2009, p. 23.

istoria filosofiei și a culturii umanității. Preponderent, el se ocupă de logică, în multiple domenii și perioade ale acesteia („logica socratică”, „logica realistă”, „criza logicii”, relația logicii cu sociologia și metafizica, problema valorii logicii etc.), în diverse țări („logica franceză” și „logica germană”), dar și de „problema cunoștinței” și istoria filosofiei, încheind cu o analiză a rolului ideilor în filosofia lui Kant. Ignorant nu era nicidecum Ștefănescu, dovadă stând și citările în studiile sale a multor autori, în limbile clasice (greacă, latină) și moderne (franceză, germană) de prim rang ale filosofiei de pretutindeni și dintotdeauna, precum și buna cunoaștere a stării filosofiei românești și continentale la vremea respectivă.

Mai greu de înțeles și de acceptat se arăta, însă, în epoca sa proiectul foarte original de concepere a statutului, rolului și misiunii filosofiei pe care Ștefănescu l-a detaliat în numeroase studii și volume. Din capul locului, filosofia înceta să fie *autotelică* (având un scop al său, specific și autonom), devenind *heterotelică* (adoptând un scop extern sau exterior, acela de a fi un fel de prevestitoare și lucrătoare în numele credinței religioase). Profesorul român o spune explicit, în încheierea unei interpretări analitice – discutabile, altminteri –, pe care o aplica sistemului criticist kantian, prin separarea netă și absolutizantă a *rațiunii pure* de *rațiunea practică* („știința este mărginită de morală”): „Cu alte cuvinte, adevărata filosofie constă în a recunoaște *credința* ca ultima *ratio* a filosofiei.”²⁷

Pentru filosofie, este esențială filosofarea care se transformă în știință, întrucât „[...] chestiunea esențială a filosofiei este următoarea: în ce măsură credința finală proiectată de știință se poate transforma în știință? Care este răspunsul pe care filosofia ni-l dă sau trebuie să ni-l dea la această chestiune?”²⁸ Accentul filosofiei cade pe știință, filosofia fiind în concepția lui Ștefănescu un fel de raționalizatoare a credinței, într-un mod paradoxal, întrucât extrage elemente logice din filonul nelogic al credinței. Rezultatul acestei activități este „filosofia științifică”, la care suntem invitați să subscriem. O astfel de filosofie conciliază știința cu aspirațiile noastre metafizice²⁹.

Pledoaria pentru filosofie în slujba credinței și pentru *rugăciune* ca metodă filosofică sunt leit-motivele și presuposițiile-ancoră ale tuturor lucrărilor lui Marin Ștefănescu, dar totodată și motivele principale ale desconsiderării sale de către unii dintre renumiții săi confrăți de breaslă. Adăugând la acestea un limbaj poate exagerat de simplu și plin de o accentuată emotivitate subiectivă, mergând până la retorica politic-naționalistă obsesivă, se poate afirma că gânditorul român și-a meritat, într-un fel, soarta: „Dintre filosofi români din perioada interbelică, Marin Ștefănescu rămâne un mare nedreptățit al soartei. În mare, vina îi aparține. De ce? Filosofia românească din perioada interbelică era o filosofie scientismă, dominată de spiritul raționalist, or, el introducea concepte teologice în câmpul filosofiei, ajungând să considere *rugăciunea* ca unica metodă de cunoaștere în filosofie. De aici, și denumirea în epocă, de filosof mistic.”³⁰ Vom spune că, după a noastră părere, nu doar metoda preconizată de Ștefănescu i-a atras autorului acest epitet sau apelativ, ci *întregul* lucrărilor sale, în mod particular cartea *Le problème de la méthode*, primită cu surprindere, chiar stupoare atât în Franța, cât și în România. Orice s-ar spune, profesorul român era foarte consecvent, dând dovadă de o voință exemplară: nimeni și nimic nu l-a putut împiedica să-și susțină și detalieze mereu ideile, întreținute de o viziune mistic-mitologică foarte puternică. Poate că numai C. Rădulescu-Motru, cu o capacitate ieșită din comun de a cunoaște oamenii, a reușit să surprindă de două ori câte ceva din adevărata natură a autorului *Filosofiei românești*, atunci când a spus că „La Marin Ștefănescu cuvintele nu se leagă după înțelesul lor rațional, ci după dialectica emoțională care încălzește sufletul lui Marin Ștefănescu însuși” și, „Din nefericire, talentele sale reale erau cu mult inferioare idealurilor pe care erau chemate să le servească”. Nu știm, însă, dacă talentele erau „cu mult” inferioare sau idealurile n-au fost deslușite prea bine atunci...

Dacă epoca în care a trăit nu i-a recunoscut și fructificat inițiativele teoretice, iar următoarele șase decenii care s-au scurs de la moartea sa au marcat o accentuată uitare cvasi-completă a omului și

²⁷ M. Ștefănescu, *Logica și problemele metafizice*, ..., p. 41.

²⁸ *Ibidem*, p. 38.

²⁹ Șt. Vlăduțescu, *op. cit.*, p. 23.

³⁰ Vezi A. Michiduță, *Filosofia lui Marin Ștefănescu*, în Marin Ștefănescu, *Logica și problemele metafizice*, ..., p. 7.

operei – în primul rând, din rațiuni politico-ideologice, dar nu exclusiv –, avem acum, prin eforturile depuse de dl. Michiduță, o carte care este în măsură să dea un avânt cercetărilor asupra ideilor profunde și de perspectivă ale universitarului clujean, întrucât, „[...] după cum au constatat și alți exegeți ai săi, Viorel Cernica, Marin Diaconu sau Florian Roatiș, prin păreri sale despre filosofia științifică și propagarea ideii necesității unei «filosofii românești», a unei istorii a filosofiei românești, Marin Ștefănescu are o contribuție meritorie la dezvoltarea ideii de filosofie în România.”³¹

Ionuț Isac

Ion Albușescu, *Morală și educație*, Cluj-Napoca, Editura Eikon, 2008, 233 p.

Pentru Freud, educația reprezintă, alături de psihanaliză și de politică, unul dintre cele trei lucruri imposibile. De ce? Din simplul motiv că și ea este alcătuită în mare parte din contradicții, iar finalitățile pe care le urmărește sunt în mare măsură inseparabile și ireconciliabile. Moralitatea, ca totalitate a conveniențelor sociale, trebuie să evolueze odată cu societatea, așadar ca un tot provizoriu. Cât de provizoriu? Educație și morală sunt concepte de care s-au preocupat, de fapt, deja vechii greci și, de-a lungul timpului, numeroși filosofi, psihologi, sociologi, dar și alți oameni de știință ai acestei lumi. În societatea contemporană românească, pare să nu mai existe o legătură strânsă între știință și reflecția etică. Spunem pare întrucât chiar în ziua în care ne-am resemnat gândind astfel, am descoperit-o...

Morală și educație de Ion Albușescu, o carte care prezintă, celor care încă mai suntem interesați, o temă mai puțin tratată în literatura pedagogică românească actuală. Autorul, cu un prestigiu profesional dat de calitatea activității pedagogice, de cea a activității de cercetare desfășurate, precum și de conținutul lucrărilor științifice elaborate, oferă, prin prezenta lucrare, cadrelor didactice, studenților și, în general, oricărui cititor dornic de a se informa explicitări conceptuale și tematice privitoare la problematica abordată.

În primul capitol al volumului, autorul efectuează o incursiune istorică în dezvoltarea moralei, moralității și educației. Trecând prin etapele dezvoltării umanității, Ion Albușescu etalează reperele istorico-filosofice ale problematicii în discuție.

Sunt prezentate, pe rând, originile și funcția socială a moralei, dimensiune semnificativă a existenței umane, care desemnează idealul, valorile, principiile, normele, convingerile, concepțiile morale promovate la nivel social. Anterioară și exterioară față de conștiința individuală, morala este obiectivă, pe când moralitatea aparține individului, conținutul ei fiind de origine socială, cu o pecete strict personală. Educația morală și obiectivele sale majore sunt relevate prin prisma importanței în formarea profilului moral al personalității și comportamentului socio-moral al persoanei, pornind de la punctele de vedere al filosofilor greci – Socrate, Platon, Aristotel – și până la concepțiile exprimate în pedagogia secolului al XIX-lea și al secolului al XX-lea – Comenius, Locke, Herbart, Durkheim ș.a. Scopul declarat al acestor incursiuni istorice îl constituie evidențierea trecutului îndelungat al acestor concepte, precum și oferirea unei baze pertinente pentru abordările actuale.

Următorul capitol aduce în discuție personalitatea morală ca întruchipare a sintezei unor calități ce stau la baza manifestării moralității. Definițiile regăsite în multe dintre lucrările de psihologie, antropologie, sociologie, filosofie și pedagogie abordează personalitatea din tot atât de multe puncte de vedere. Ceea ce dorește autorul acestui volum este să ofere o perspectivă etică asupra personalității umane: „[...] personalitatea ca scop al moralei și ca factor de care depinde, în chip esențial, realizarea moralei, îndeplinirea ordinii morale în societate” (p. 65). Elocvente în acest sens sunt prezentarea noțiunilor care se pot substitui celei de personalitate morală și care pot constitui criterii de înțelegere a laturilor personalității morale, așa cum le percepe Ioan Grigoraș, precum și esteticizarea personalității de către Kant. Sistem bio-psiho-socio-cultural, personalitatea nu trebuie

³¹ Vezi Șt. Vlăduțescu, *op. cit.*, p. 23.

însă confundată cu personalitatea morală, care deține atât o semnificație proprie, cât și o serie de trăsături caracteristice.

În viziunea psihopedagogiei moderne, personalitatea morală este văzută ca un proces complex și de durată, care trece prin stadii de dezvoltare specifice. Dintre modelele de dezvoltare stadială a personalității morale întâlnite în literatura de specialitate, pedagogul Ion Albușescu face referire la cele elaborate de Jean Piaget și Lawrence Kohlberg. Pentru ambii, evoluția morală stadială a omului reprezintă, în primul rând, tocmai consecința dezvoltării stadiale a intelectului ființei umane.

Ca o urmare firească a prezentării acestor concepții asupra dezvoltării morale, autorul continuă cu explicitarea conceptului de conștiință morală, definirea și structura acesteia. Sunt argumentate științific noțiunile de ideal moral, judecată morală, sentimente morale, voință morală, convingere morală. Considerăm relevantă opinia autorului cu privire la rolul caracterului moral în viața morală: „[...] valoarea omului nu este aceeași în lipsa sau în prezența caracterului, dar poți fi moral și să pretinzi a fi recunoscut astfel și fără caracter, respectiv, ești moral prin manifestarea unor gesturi morale singulare, adeseori întâmplătoare, lipsite de motive.” Deprinderile și obișnuințele morale sunt cele care realizează concordanța dintre conștiința morală și conduita morală și pot favoriza formarea unor multiple trăsături de caracter. Moralitatea acestora este prezentă doar atâta timp cât actele practice în care se exprimă corespund conștiinței morale. Definirea faptei morale, unitate armonioasă dintre intenție și comportament, și distincția dintre actul moral și faptul moral încheie această incursiune succintă prin ceea ce denumim personalitate morală.

Capitolul *Fundamentele axiologico-normative ale educației morale* recurge la delimitări conceptuale ale noțiunilor prezentate, și anume valorile morale și normele morale. Rigurozitatea expunerii și reflecția coerentă asupra lumii valorilor ne poartă prin filosofia greacă și cea modernă, invitându-ne să reflectăm asupra fenomenelor morale și asupra criteriilor de apreciere a valorii lor. Am menționa, spre exemplificare, doar paginile dedicate semnificațiilor binelui, determinărilor sale individuale și sociale, realizate prin prisma universalității sale, antonimiei cu răul sau notei de obligativitate care i-a fost atribuită datorită imposibilității de definire. Binele, libertatea, responsabilitatea, dreptatea, respectul, toleranța și datoria sunt vehiculate ca valori indispensabile comportamentului moral, iar normele morale sunt cele care le promovează perpetuu, în vederea menținerii coeziunii, stabilității și omogenității relative a societății.

Urmare firească a incursiunilor istorice în problematica moralei și a educației morale, ultimele două capitole ale cărții sunt dedicate implicațiilor morale ale educației și dimensiunii morale a socializării omului. Constituit din valorile dominante în societate, care contribuie la formarea personalității omului, conținutul educației morale urmează idealul menținerii individului în limitele moralei și al integrării sale în societate, prin participare conștientă și responsabilă la viața socială. Așa cum afirmă autorul: „Educația este menită să concentreze atenția tinerilor spre experiența celui alt, spre propria identitate, cât și spre valorile umane universale” (p. 225).

Menită de autor să înlăture „confuzii și ambiguități de natură teoretică, precum și de insuccese practice”, pot doar să constat că datorită consistenței, rigorii, coerenței și argumentației specifice conținutului, lucrarea *Morală și educație* constituie într-adevăr o poartă spre propriile subiecte de reflecție privind raportul pedagogiei cu etica.

Carina Herbei

Mihaela Gligor, *India: însemnări, eseuri, jurnal*, Cluj-Napoca, Edit. Casa Cărții de Știință, 2009, 188 p.

Atunci când crezi cu multă convingere că știi ceva despre un subiect fabulos cum este India, poți risca să te încurci în false certitudini, clișee și imagini convenabil alese. De pildă, te poate încerca impresia unei țări a nemișcării, a încremenirii „anistoricului în sine” (cum spusese odată Hegel, însă despre Africa). India, o țară cât un continent, care își acceptă destinul rătăcirii în afara istoriei,

prescris cu mult timp înainte de zei intangibili. Sau să rămâi cantonat în imaginea Indiei turistice, promovate de agențiile de pe tot mapamondul, cu atuul aparent al imersiunii zgomotoase a luminii prezentului în negurile trecutului. Mai poate fi și a treia cale: să încerci să cercetezi pe cont propriu această lume indiană, atât cât ești în măsură și ai voință și norocul să o faci, din perspectiva *culturii*.

Este acesta un proiect început în 2007 de cercetătoarea Mihaela Gligor, ale cărei coordonate majore, intelectuale și afective sunt publicate în volumul *India: însemnări, eseuri, jurnal*. Nu este însă vorba aici doar de un proiect științific, cultural și intelectual, ci și de un veritabil pariu existențial (dacă ne putem permite expresia) al autoarei cu sine însăși: conștientizarea și depășirea limitelor proprii, înnobilarea personalității prin transcenderea barierelor etnico-rasiale, lingvistice și psiho-comportamentale care o despărțeau, cu numai doi ani și ceva în urmă, de țara în care pare acum să-și fi găsit un al doilea cămin. A fost, așa cum spune Mihaela Gligor chiar prin titlul primei secțiuni, o *Dragoste la prima vedere* (p. 11–24), care i-a facilitat imersiunea în universul indian, fără prejudecăți și fără regrete: „Îndrăznește să visezi!». Este îndemnul pe care mi l-a dat India. Pare ciudat să mă gândesc la o țară ca la o persoană, însă cei care au avut ocazia să petreacă ceva vreme acolo îmi vor da dreptate. India este o «ființă» vie, are suflet și trăiri care sunt doar ale ei, are o putere nemaipomenită și o tărie de caracter pe care ți le transmite [...] Nu știu cum și de ce [...] India s-a strecurat ușor în inima mea și m-a transformat. Nu mai sunt cea care eram. India m-a făcut mai puternică, mai deschisă la tot ceea ce e în jurul meu, mai tolerantă, mai bună, în ultimă instanță. Și apoi, dincolo de toate acestea, India mi-a îndeplinit multe vise, mi-a dat încredere că pot face orice îmi doresc.”³² Pe parcursul lecturii, cititorul își dă seama că se află prins într-un dialog foarte captivant și provocator cu autoarea, India rămânând fundalul permanent de referință, ca un terț tainic, omniprezent inclus, care veghează la reușita și fructificarea experienței comune autor–cititor: „Am plecat spre India cu inima și cu mintea deschise, cu dorința de a mă bucura de fiecare clipă, cu așteptări mari. Iar India mi-a întrecut toate așteptările, m-a impresionat din prima zi.”³³

Pentru ca cititorii să nu creadă că „imersiunea” autoarei în lumea fizică indiană a fost un lucru ușor, considerăm util să cităm câteva impresii ale sale despre mersul vieții de fiecare zi în țara lui Nehru, Gandhi și Tagore, văzută din perspectiva mentalității românești (și europene), în contactul cu oamenii obișnuiți: „Nu pot să fac nimic, nu pot să schimb oamenii sau felul în care se comportă, așa că [...] trebuie să las lucrurile așa cum sunt și să nu mai gândesc prin prisma celor învățate acasă. Pentru că nimic din ceea ce știm noi, cei din afara Indiei, nu se aplică aici. Și asta pentru că e o cu totul altă cultură, o cu totul altă perspectivă asupra lumii. Indienii au un alt mod de raportare la ceilalți, la toate lucrurile mărunte care se întâmplă într-o zi. Lucruri și comportamente care la noi sunt inacceptabile sunt aici foarte normale. Fiecare zi ce trece e o încercare, o luptă cu tine, în primul rând, și apoi cu ceea ce e în jurul tău.”³⁴ Lentoarea exasperantă a birocrăției indiene (privind, de pildă, procesarea unor acte), aglomerația de pe străzi, zgomotul și poluarea – situate la cote incredibile pentru un vizitator european, ritmul infernal al circulației pietonale și motorizate, contrastul vizibil dintre sărăcie și bogăție (atât la nivelul indivizilor, cât și al orașelor, de exemplu discrepanțele enorme dintre Amritsar – un loc al decadenței instinctuale primare, și Chandigarh – oraș elegant, curat, civilizat, la standarde internaționale, una dintre cele mai moderne așezări ale Indiei), întâlnirea halucinantă a vieții și a morții pe străzile Calcuttei ș.a. i-au solicitat cercetătoarei clujene un curaj deosebit, o mare răbdare și o voință de fier. În timp însă totul a devenit relativ suportabil, pe fundalul alcătuirii unei filosofii de viață personale adaptate culturii locale, în care *judecata critică* face loc *acceptării tolerante*: „Nu mă mai miră nimic. Încerc să iau totul așa cum vine, zi de zi, fără să fac comparații, fără să aștept cine știe ce. Accept. E cel mai bun lucru pe care îl pot face. Cel mai înțelept. Trăirea este aici la ea acasă. Și nu trebuie să faci nicio filosofie ca să spui asta. Trebuie doar să privești în jur și să vrei să înțelegi [...] Dacă reușești să dai la o parte crusta de mizerie, bogățiile ce

³² Mihaela Gligor, *India: însemnări, eseuri, jurnal*, Cluj-Napoca, Edit. Casa Cărții de Știință, 2009, p. 7 și 8.

³³ *Ibidem*, p. 22.

³⁴ *Ibidem*, p. 83–84.

ies la iveală îți vor încânta ochii. India e pe jumătate Rai și pe jumătate Iad. Cele mai frumoase locuri și lucruri din lume le găsești aici, dar pe de altă parte dai și de toată durerea și mizeria și sărăcia posibile. Nimic nu e simplu în India. Fiecare zi aduce cu ea noi provocări. Dacă simțiți că India vă cheamă, gândiți-vă de două ori înainte să plecați la drum.”³⁵

Parcurgând cartea, cititorul își poate pune mai multe întrebări. Unele ar fi de genul: există vreun „secret” al pătrunderii și reușitei unui cercetător român în lumea academică indiană? Care ar fi specificul acesteia, trăsăturile sale definitorii? Ce are de spus românii de astăzi, nu India comorilor maharajahilor și filmelor muzicale, ci India științei, educației, cercetării și culturii? După spusele Mihaela Gligor, se conturează câteva elemente solide ale unui răspuns convingător. Ca peste tot în lume, această țară asiatică traversează acum o puternică, profundă și continuă schimbare, iar așa cum se știe, schimbările de ordin cultural, științific și educațional în sens dezirabil, bine gândite și eficient coordonate, au efecte spectaculoase, pe termen lung. „India este una din marile puteri ale lumii. În multe domenii excelează. Să nu uităm că au o mulțime de premianți Nobel. Sunt oameni foarte dotați intelectual și au învățat tot ce se putea învăța de la cei cu care au intrat în contact. Însă, ceea ce îi deosebește de ceilalți este faptul că pun mare accent pe tradiție. Indienii sunt mândri de rădăcinile lor, de tradițiile lor, de zeii lor și de toată cultura pe care o au în spate. Chiar dacă ajung *sus*, nu uită de unde au plecat. Și asta îi face deosebiți.”³⁶

Din acest motiv, apare foarte explicabil interesul autoarei pentru cartea excelenței-sale Abdul Kalam, fost președinte al Indiei (pe care l-a și cunoscut personal), intitulată *Unleashing the Power within India (Minți aprinse. Dezvăluind puterea lăuntrică a Indiei)*³⁷, tradusă în limba română de dl. Vasile Sofineti, fost ambasador al României în India. Preluând și contextualizând la spațiul indian ideea americană a îndrăzelii visului, dl. Kalam diagnostichează ceea ce, în pofida remarcabilelor realizări, încă îi lipsește națiunii indiene ca întreg: capacitatea de a-și materializa visele, de a le duce până la capăt, din perspectiva unui viitor mai bun decât prezentul și trecutul. „Mințile aprinse”, motivate și susținute în creațiile lor, sunt cele care pot duce o națiune mai departe: „Pentru Abdul Kalam, națiunea stă în oamenii ei și prin eforturile lor națiunea poate crește. Punctul central al acestei lucrări [*Minți aprinse* – n.ns., I.I.] îl reprezintă motivarea populației Indiei, în special a tinerilor. Visele tinerilor sunt materia primă pentru deciziile politice sau de orice altă natură care trebuie luate. [...] educația este adusă în primul plan și, alături de spiritualitate, trebuie să fie o parte importantă în viața fiecărui tânăr. Pentru că, în viziunea lui Kalam, tinerii trebuie să posede atât cunoaștere, cât și înțelepciune spirituală, pentru a răspândi în jurul lor pace și armonie. Visele și gândurile cu privire la viitor aprind mințile.”³⁸ Acest veritabil „manual al învingătorului” pledează, totuși, pentru un învingător fără învinși, fiindcă victoria autentică a fiecăruia este, totodată, una a tuturor: „Toleranța, de orice fel, este un element necesar pentru viitorul Indiei ca națiune; de aceea Kalam își sfătuiește conaționalii, indiferent de credința religioasă, să fie deschiși la comunicare și să lupte împreună pentru dezvoltarea națiunii.”³⁹

Plecată din România pe urmele lui Mircea Eliade (asupra operei căruia Mihaela Gligor are, de altfel, un meritoriu doctorat în filosofie), autoarea însemnărilor despre India a reușit, după 3 călătorii succesive (în anii 2007, 2008 și 2009) pentru cercetare și deschiderea unor colaborări cu colegii specialiști indieni și de alte naționalități, să-și găsească un drum propriu în spațiul academic de acolo. Nici nu este atât de greu, ar spune cineva, din moment ce „[...] viața academică indiană e extraordinară. Bibliotecile sunt nemaipomenite. Găsești aici ultimele numere ale majorității revistelor

³⁵ *Ibidem*, p. 116.

³⁶ *Ibidem*, p. 18.

³⁷ Vezi A. P. J. Abdul Kalam, *Minți aprinse. Dezvăluind puterea lăuntrică a Indiei*, Vasile Sofineti (trad.), Râmnicu Vâlcea, Editura Petras, 2007, 123 p.

³⁸ *Ibidem*, p. 39.

³⁹ *Ibidem*.

de profil interne și internaționale, cărți apărute recent la marile edituri ale lumii, baze de date de excepție. În ceea ce privește mănuierea ideilor și a discursului filosofic, indienii au un talent aparte.”⁴⁰ Doar aceste câteva rânduri ar trebui să-i pună pe gânduri pe managerii și responsabili cercetării științifice din România, care e aproape sufocată de birocrăția lăborintică și lipsa cronică a finanțării. Dar să rămânem la experiența indiană de excepție a Mihaelei Gligor. Ea a mers pe urmele lui Eliade, atât fizic (a vizitat toate locurile din Calcutta – Kolkata pe unde și-a purtat pașii, gândurile și scrierile marele învățat român, în perioada formării sale spirituale cu savanți ca Surendranath Dasgupta, prin întâlnirea cu geniul tutelar al lui Rabindranath Tagore sau în relația afectivă cu neuitata Maitreyi Devi), cât și ideatic, conștientizându-și și depășindu-și mereu limitele – încă o lecție pe care mărturisește că a învățat-o la fața locului –, documentându-se și lucrând zilnic la temele care o preocupă, impunându-se colegilor indieni prin conferințele ținute la universitate despre Eliade, obținând acceptul unor nume ilustre ca Amartya Sen (laureat al premiului Nobel, economist de talie mondială, profesor la Universitatea Harvard din SUA), Noam Chomsky (Massachusetts Institute of Technology, SUA), Steven Pinker (Universitatea Harvard, SUA) sau Robert Logan (Universitatea din Toronto, Canada), pentru colaborări de cercetare, articole și studii în publicații de prestigiu internațional. Dovada peremptorie a seriozității sale este aceea că, înainte de întoarcerea din cea mai recentă călătorie a sa de studii în India, în luna iulie a.c., aceste colaborări au și început să dea roade, după cum se poate constata cu ușurință din CV-ul autoarei și din publicațiile pe care le pune la dispoziție oricui, cu multă sollicitudine.

Avem, cu siguranță, lucruri importante de învățat de la oamenii Indiei, consideră autoarea, și anume „simplitatea, dragostea față de tot ce este viu, toleranța, corectitudinea”⁴¹. Aceste trăsături general-umane se amplifică și se rafinează extraordinar atunci când intrăm în lumea științei, a educației și cercetării, fiindcă cei care fac parte din ea sunt exponenți într-adevăr excepționali ai țării și națiunii indiene. La acest capitol, am avea de învățat și aplicat până la capăt lecția formării și promovării pe plan intern a marilor valori, pentru a contribui mai substanțial la capitalul științific și cultural al umanității: „Prin muncă, multă muncă dublată de hotărâre și dorința de a fi cei mai buni, indienii au cucerit lumea, în toate domeniile. La ei, tinerii ce au idei sunt promovați și ajutați să facă performanță. Noi preferăm să ne mândrim cu ei doar când auzim că au câștigat premii importante. Atunci ziarele scriu că sunt români, stabiliți în alte colțuri ale lumii. Când i-am avut acasă am făcut prea puține pentru ei. Indienii învață și studiază, participă la conferințe și seminarii și în perioada vacanțelor. La noi, profesorii, elevii și studenții sunt într-o continuă vacanță. Și ne întrebăm de ce nu avem măcar un premiant Nobel?! India e pe lista câștigătorilor mereu.”⁴² Poate că nu munca intelectuală ne lipsește neapărat, ci ceea ce facem cu ea, cum anume știm (sau nu știm) să o valorificăm pe plan intern și internațional. Chiar dacă te antrenezi tot timpul, nu e sigur că vei avea campioni, dar e absolut sigur că nu vei avea campioni fără antrenament. Oricum, Mihaela Gligor pare să-și fi găsit tocmai în India „antrenorii culturali” de care vorbește odinioară Noica, și încă antrenori de elită pe plan mondial!

Surprinzătoare și incitante la reflecție pe fiecare pagină, însemnările cercetătoarei clujene se remarcă și prin inspirate procedee literare, cum ar fi, de exemplu, personificarea Indiei printr-o femeie frumoasă, care își dezvăluie farmecece corespunzător silinței celui care dorește să o cunoască nu așa cum o crede a fi, ci așa cum este ea în realitate. Fragmente din poemele și aforismele lui Tagore apar, din loc în loc, ca *moto* sau ilustrări ale trăirii elevate sub semnul nemuritorului spirit local al Calcuttei. Nu avem nicio îndoială că autoarea va reveni în India, pe urmele lui Mircea Eliade – însă, de acum încolo, și pe propriile sale urme! –, având realizată o simbioză inedită a minții și sufletului, așa cum o descrie ea însăși la finele unui voiaj de la Calcutta la Shimla: „Călătoria aceasta m-a învățat că omul e cel care dă sens tuturor lucrurilor; că granița dintre sacru și profan e, de cele mai multe ori, foarte

⁴⁰ *Ibidem*, p. 67.

⁴¹ *Ibidem*, p. 173.

⁴² *Ibidem*, p. 158. De fapt, există câțiva laureați Nobel *de origine română*, însă stabiliți în alte țări...

subțire; că cele mai frumoase lucruri și locuri sunt cele care redeșteaptă în tine sentimente de mult uitate... O parte din sufletul meu s-a pierdut pe drum. De fapt nu s-a pierdut, ci a rămas acolo unde a simțit că trebuie să fie.”⁴³

Ionuț Isac

Viorel Lupu, *Introducere în hipnoterapia și în psihoterapia cognitiv-comportamentală a copilului și a adolescentului*, ediția a doua adăugită, Cluj-Napoca, Edit. ASCR, 2009, 218 p.

Cartea medicului primar psihiatru, doctor în medicină, Viorel Lupu, reflectă fidel calitățile autorului: inteligent, bine documentat, cu o bogată experiență de psihiatru practician, cadru didactic universitar și cercetător. Ea este o lectură utilă și plăcută nu numai pentru cei cărora li se adresează – studenți și masteranzi în psihologie și în medicină, rezidenți și medici specialiști în psihiatria copilului și adolescentului –, ci și pentru cei interesați de strategiile psihoterapeutice actuale.

La data apariției primei sale ediții, această carte era prima lucrare din România care prezenta terapia cognitiv-comportamentală și hipnoterapia aplicate la copii și adolescenți.

Pe lângă bazele teoretice – care sunt explicate clar și într-un limbaj accesibil chiar și nespecialiștilor în domeniu –, în lucrare sunt incluse numeroase studii de caz, multe provenind din practica autorului.

Cartea cuprinde trei capitole, o bibliografie vastă și anexe în care sunt expuse instrumente (scale de hipnotizabilitate pentru copii și adolescenți, un chestionar de imagerie/disconfort, un chestionar pediatric-comportamental și un chestionar pentru enurezis), un ghid de evaluare a acuzelor somatice persistente la copii, un ghid pentru evaluarea condițiilor de apariție a enurezisului și o fișă cu instrucțiuni pentru părinți cu copii enuretici.

În primul capitol, intitulat *Caracteristicile psihoterapiei la copii și adolescenți*, sunt trecute în revistă particularitățile psihoterapiei și cele ale hipnoterapiei la copii și adolescenți.

Spre deosebire de adulți, copilul este o „țintă mișcătoare”, fiind într-un permanent proces de schimbare. Acțiunile și comportamentul său sunt o rezultată a stadiului său de dezvoltare, a situației familiale, a influențelor mediului ambiant și a caracteristicilor individuale. În consecință, psihoterapia copilului necesită din partea psihoterapeutului talent înăscut, disponibilitate și creativitate în comunicare, cunoașterea unor metode verbale și non-verbale adecvate nivelului de înțelegere al copiilor.

Sunt enumerate criteriile de care trebuie să se țină seama pentru desfășurarea corectă a psihoterapiei: vârsta, nivelul cognitiv, nivelul de culturalitate și diagnosticul.

Foarte utile pentru cei care doresc să aplice o formă de psihoterapie individuală a copilului sunt următoarele întrebări, preluate dintr-o carte scrisă de T. Ronen (1997):

- Copilul cu probleme se află în stadiul de dezvoltare în care să fie posibilă terapia verbală?
- Are copilul abilitatea să stea să asculte și să se concentreze?
- Are copilul motivație pentru terapie sau trebuie aplicată o terapie prin joc, pentru a-i capta atenția și motivația?
- Are copilul abilități verbale sau este mai performant în artă, muzică sau joc?

Sunt trecute în revistă principalele cauze ale eșecurilor terapiilor aplicate copilului sau adolescentului.

Finalul primului capitol precizează cele două sensuri ale termenului de psihoterapie cognitiv-comportamentală: *cel restrâns*, care acoperă terapia cognitivă și comportamentală clasică, și *cel larg*, care „se referă la o perspectivă cognitivă asupra întregii psihoterapii, inclusiv asupra hipnozei, în măsura în care vizează modificarea comportamentului, a modului de procesare a informației și a modului în care este trăită o situație traumatică” (p. 11).

⁴³ *Ibidem*, p. 74.

Capitolul al doilea, cu titlul *Hipnoza la copii și adolescenți*, este centrat pe hipnoză. După părerea autorului, „hipnoza este subutilizată la copii și este folosită ca ultimă posibilitate atunci când metodele de terapie tradiționale sunt ineficace, deși ar putea reprezenta un tratament de elecție în multe cazuri” (p. 39).

Acest capitol începe cu definiția hipnozei („o stare modificată de conștiență indusă de regulă în mod artificial”) și cu prezentarea bazelor neurofiziologice ale acesteia.

Sunt enumerate apoi condițiile care se asociază cu o responsivitate la hipnoză ridicată a copiilor: motivația înaltă pentru reușită, atitudinea generală de încredere a copiilor în adulți și lipsa anxietății fără control. Pentru evaluarea responsivității la hipnoză a copiilor este indicată scala *Stanford Hypnotic Clinical Scale for Children*, aplicabilă copiilor cu vârsta cuprinsă între 6 și 16 ani. Este inclusă în carte și o adaptare a acesteia pentru copii între 4 și 8 ani.

Paragraful II.2.3. *Metode de inducție specifice copiilor și adolescenților* indică cele mai potrivite tehnici de inducție pentru diverse intervale de vârstă: 0–2 ani, 2–4 ani, 4–6 ani, 7–11 ani și 12–18 ani. Sunt utile recomandările cu privire la metodele care se aplică în cazul adulților și ar trebui evitate la copii.

Ca exemple de metode de inducție sunt descrise: tehnica imageriei vizuale, tehnica ericksoniană a distragerii atenției și utilizării, metoda relaxării progresive, tehnica jocului, tehnica TV, metoda rapidă a mâinilor strânse și tehnica mâinilor încrucișate și a fixării unghiului degetului mare.

Tot în capitolul al doilea sunt precizate situațiile în care hipnoza este indicată și cele în care este contraindicată și sunt amintiți unii factori care pot compromite efectele hipnozei.

De mare interes pentru cei care intenționează să practice hipnoterapia sunt cele șapte studii de caz prezentate detaliat în acest capitol. Este vorba despre adolescenți diagnosticați cu personalitate multiplă, tulburare datorată consumului de solvenți volatili, durere psihogenă datorată unei situații stresante, tinitus și hipoacuzie stângă, balbism cronic, hidrofobie și, respectiv, tulburare de conversie cu manifestări polimorfe. Toți au fost tratați de autorul cărții cu ajutorul hipnozei, iar rezultatele au fost satisfăcătoare.

Capitolul al treilea, *Psihoterapia cognitiv-comportamentală la copii și adolescenți*, expune bazele terapiei cognitive și descrie modul în care se aplică tehnicile cognitiv-comportamentale la copii și adolescenți.

Este subliniat faptul că nu există o corespondență biunivocă între programele de intervenție și problemele pe care acestea trebuie să le rezolve: „Nu există o formulă generalizată, cum ar fi: metoda *X* pentru problema *Y*. Planificarea intervenției terapeutice se bazează pe considerații individuale” (p. 95). Procedura de intervenție este diferită, după cum problema reprezintă un deficit sau un exces comportamental. Sarcina terapeutului în condițiile existenței unui deficit comportamental este de a crește puterea comportamentului particular (prin proceduri de creștere a răspunsului) sau de a adăuga achiziții ori noi patternuri de comportament (prin proceduri de achiziție a răspunsului). Atunci când este prezent un exces în comportament, sarcina terapeutului este de a elimina sau a reduce puterea comportamentului (prin proceduri de descreștere a răspunsului).

Ca metode de creștere a comportamentului sunt descrise: întărirea pozitivă, întărirea negativă, întărirea diferențială, expunerea la modele potrivite, îndepărtarea condițiilor care interferează cu comportamentul dezirabil și controlul stimulilor.

Metodele de reducere a comportamentului prezentate în carte sunt: stingerea, sațietatea, schimbarea stimulilor, pedeapsa, time-out-ul la întărirea pozitivă, costul răspunsului, supracorecția, promovarea unui comportament alternativ, antrenarea abilităților, eliminarea emoțiilor disfuncționale, modelarea și jocul de rol.

Paragraful III.6. *Învățare cognitivă și control* cuprinde metode de învățare cognitivă și de control (restructurarea cognitivă, a spune stop gândurilor, rezolvarea de probleme), precum și proceduri de training al autocontrolului (automanagement, autocontrolul condițiilor antecedente). O abordare mai detaliată a temelor tratate aici ar fi fost de mare utilitate.

În următorul paragraf, este descris modelul de intervenție cognitiv-comportamentală prin autocontrol la copii și adolescenți propus de T. Ronen. Acesta este exemplificat printr-o aplicație clinică în terapia enurezisului nocturn.

Ultimele șapte paragrafe ale capitolului al treilea conțin expuneri de situații în care se poate folosi psihoterapia cognitiv-comportamentală: fobie școlară, fobii simple, atacuri de panică, joc patologic de noroc, balbism, onicofagie (roaderea unghiilor) și ticuri.

Bibliografia cărții cuprinde 231 de titluri de lucrări, unele apărute chiar în anul apariției acestei ediții, 2009.

Anexele reunesc instrumente de evaluare la care se face referire din interiorul cărții. Toate sunt traduse în limba română. Ar fi fost utilă precizarea, pentru fiecare dintre ele, a autorului, a persoanei care a realizat adaptarea în limba română (dacă este cazul) și a anului în care a fost elaborat sau publicat.

Cartea lui Viorel Lupu nu este doar un ghid de proceduri pentru cei interesați de psihoterapie, ci și o lectură plăcută, utilă chiar și nespecialiștilor în psihoterapie care se ocupă de modelarea comportamentului copiilor și adolescenților. De exemplu, părinților și educatorilor le-ar putea fi de folos să afle condițiile în care o pedeapsă are șanse să fie eficientă în modificarea comportamentului (p. 101):

- să aibă intensitate moderată;
- să i se explice copilului pedeapsa;
- să urmeze imediat după comportamentul indezirabil;
- să fie aplicată de o singură persoană;
- să fie consistentă;
- în timp ce copilul este pedepsit pentru un comportament negativ, trebuie întărit un comportament pozitiv;
- să se bazeze pe retragerea întăririi;
- copilul nu trebuie amenințat cu pedeapsa;
- să fie în acord cu gravitatea pedepsei.

Ca ultim argument pentru sublinierea valorii cărții poate servi aprecierea făcută în *Prefața* primei ediții de profesorul universitar Mircea Miclea: „[...]prin rigoarea științifică și reflecția inteligentă asupra practicii terapeutice, prin contribuțiile proprii și utilizarea tehnologiilor moderne de promovare a cunoașterii, lucrarea doctorului Viorel Lupu este o reușită deosebită.”

Monica Albu